VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM

HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

NGUYỄN ĐÔNG HƯNG

TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VÀ CƠ SỞ LÝ THUYẾT VỀ NGÔN NGỮ CỦA TRẺ CÓ PHỔ TỰ KỈ

Tên đề bài: NGHIÊN CỨU CÁC RỐI LOẠN GIAO TIẾP Ở TRẺ EM NGƯỜI VIỆT CÓ PHỔ TỰ KỈ

Ngành, chuyên ngành: ***Ngôn ngữ học***

Mã số: ***9229020***

Người hướng dẫn khoa học: ***1. TS. Phạm Hiển***

2. TS. Vũ Thị Hải Hà

Hà Nội, 2021

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

NGUYỄN ĐÔNG HƯNG

TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VÀ CƠ SỞ LÝ THUYẾT VỀ NGÔN NGỮ CỦA TRẺ CÓ PHỔ TỰ KỈ

Tên đề bài: NGHIÊN CỨU CÁC RỐI LOẠN GIAO TIẾP Ở TRẺ EM NGƯỜI VIỆT CÓ PHỔ TỰ KỈ

Ngành, chuyên ngành: ***Ngôn ngữ học***

Mã số: ***9229020***

Người hướng dẫn khoa học: ***1. TS. Phạm Hiển***

2. TS. Vũ Thị Hải Hà

Hà Nội, 2021

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU 4
I. LÝ DO CHỌN ĐỀ TÀI 4
II. TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU 7
2.1. Những nghiên cứu trong lĩnh vực rối loạn phổ tự kỉ 7
2.1.1. Tình hình nghiên cứu vấn đề trên thế giới 8
2.1.2. Tình hình nghiên cứu những vấn đề liên quan ở Việt Nam 11
2.2. Những nghiên cứu năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ 13
2.2.1. Lịch sử nghiên cứu năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ trên thế giới 14
2.2.2. Lịch sử nghiên cứu năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ ở Việt Nam 27
III. CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU 34
3.1. Vấn đề nghiên cứu về trẻ có rối loạn phổ tự kỉ 34
3.1.1. Những nghiên cứu về kĩ năng giao tiếp của trẻ có rối loạn phổ tự kỉ 36
3.1.2. Những nghiên cứu về phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ có rối loạn phổ tự kỉ 38
3.2. Vấn đề về kĩ năng giao tiếp 45
3.2.1. Giao tiếp 45
3.2.2. Kĩ năng giao tiếp 47
3.3. Rối loạn giao tiếp và ngôn ngữ ở trẻ tự kỉ 50
3.4. Phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ tự kỷ 54
IV. MỤC ĐÍCH, NHIỆM VỤ VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU 55
1. Mục đích nghiên cứu 55
2. Khách thể và đối tượng nghiên cứu 55
3. Giả thuyết khoa học 55
4. Nhiệm vụ nghiên cứu 55
5. Giới hạn phạm vi nghiên cứu 55
6. Cách tiếp cận và phương pháp nghiên cứu 56
V. ĐỀ CƯƠNG DỰ KIẾN 58
VI. DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO 61

MỞ ĐẦU

I. LÝ DO CHỌN ĐỀ TÀI

Tự kỷ là dạng khuyết tật phát triển phức tạp, được đặc trưng bởi ba khiếm khuyết: về giao tiếp, về tương tác xã hội và có hành vi, sở thích, hoạt động mang tính hạn hẹp, lặp đi lặp lại. Rối loạn phổ tự kỷ bao gồm các rối loạn có chung đặc điểm như trên, song, khác nhau về phạm vi, mức độ nặng, nhẹ, khởi phát và tiến triển của triệu chứng theo thời gian... Trẻ tự kỷ là những trẻ có thể phát triển bình thường cho đến tận 30 tháng tuổi. Tỷ lệ giữa bé trai và bé gái là khoảng 4 lần. Song, do những khuyết tật mắc phải mà trẻ tự kỉ rất khó hòa nhập với cộng đồng. Do vậy, trong những năm gần đây, tự kỷ đang trở thành vấn đề xã hội rất cần được quan tâm.

Trên thế giới, tự kỉ đã được phát hiện và nghiên cứu từ rất sớm bởi hai bác sĩ tâm lý là Leo Kanner (người Mỹ gốc Áo, năm 1943) và Han Asperger (người Áo, năm 1944).

Tự kỷ là một dạng bệnh trong nhóm rối loạn phát triển lan toả, ảnh hưởng đến nhiều mặt của sự phát triển nhưng ảnh hưởng đến nhiều mặt của sự phát triển nhưng ảnh hưởng nhiều nhất đến kỹ năng giao tiếp và quan hệ xã hội.

Hiện nay, khái niệm tương đối đầy đủ và được sử dụng phổ biến nhất là khái niệm của tổ chức Liên hợp quốc, đưa ra vào năm 2008, như sau: *Tự kỷ là một loại khuyết tật phát triển tồn tại suốt đời, thường được thể hiện ra ngoài trong ba năm đầu đời. Tự kỉ là do một rối loạn thần kinh ảnh hưởng đến chức năng hoạt động của não bộ gây nên, chủ yếu ảnh hưởng đến trẻ em và người lớn ở nhiều quốc gia, không phân biệt giới tính, chủng tộc hoặc điều kiện kinh tế - xã hội. Đặc điểm của nó là sự khó khăn trong tương tác xã hội, các vấn đề về giao tiếp bằng ngôn ngữ và phi ngôn ngữ; của các hành vi, sở thích, hoạt động lập đi lập lại và hạn hẹp.* Trong phạm vi của nghiên cứu này, chúng tôi cũng thống nhất sử dụng khái niệm đó xuyên suốt các nội dung của nghiên cứu này.

Chứng tự kỷ (autism) là một triệu chứng có đặc trưng là rối loạn nghiêm trọng trong hành vi xã hội, phát triển khác thường về khả năng giao tiếp, những thói quen phát âm và hình hành vi rập khuôn và những phản ứng bất thường đối với các kích thước cảm giác. Do những nguyên nhân khác nhau, chứng tự kỷ bắt đầu ở trẻ thơ trước tháng thứ ba mươi. Quan sát các kỹ năng ngôn ngữ của người tự kỷ, có thể thấy người tự kể thể hiện những triệu chứng như sau: chứng nói bắt chước, ngôn điệu bất thường, cách hiểu theo nghĩa đen của các từ và đoàn ngữ hầu như loại trừ, những cản trở về ngữ dụng, chẳng hạn: vi phạm về chủ đề, khả

năng phản ứng lại thấp, âm vực không thích hợp, nhầm lẫn về trực chỉ, loạt hạn chế về chức năng. Đối với người người tự kỷ, những người tâm thần phân liệt, những người phát triển chậm về tinh thần, và những bệnh nhân mất ngôn thường có chứng nói bắt chước (alexia) là sự bắt chước phát ngôn của ai đó. Những nghiên cứu gần đây với những trẻ em tự kỷ đã chứng tỏ rằng chứng nói bắt trước thực tế cũng có một loạt các chức năng giao tiếp và phi giao tiếp (Nguyễn Thiện Giáp, 2020: tr.915).

Trong xu thế phát triển giáo dục đáp ứng nhu cầu cho tất cả trẻ em, giáo dục hòa nhập là mô hình có nhiều ưu việt hơn cả. Giáo dục hòa nhập có thể huy động được sự tham gia tối đa của trẻ khuyết tật với các trẻ em khác (trẻ không khuyết tật). Giáo dục hòa nhập ra đời dựa trên quan điểm "đảm bảo quyền bình đẳng cơ hội tham gia giáo dục", đảm bảo các điều kiện để trẻ khuyết tật tiếp cận với giáo dục phổ thông như tại Điều 15, Luật Giáo dục (2019): "Giáo dục hòa nhập là phương thức giáo dục nhằm đáp ứng nhu cầu và khả năng khác nhau của người học; bảo đảm quyền học tập bình đẳng, chất lượng giáo dục, phù hợp với nhu cầu, đặc điểm và khả năng của người học; tôn trọng sự đa dạng, khác biệt của người học và không phân biệt đối xử"; Thông tư số 03/2018/TT-BGDĐT Quy định về giáo dục hòa nhập đối với người khuyết tật chỉ rõ mục tiêu Giáo dục hòa nhập "Người khuyết tật được phát triển khả năng của bản thân, được hòa nhập và tăng cơ hội đóng góp cho cộng đồng; Đảm bảo quyền học tập bình đẳng, chất lượng và phù hợp với đặc điểm, khả năng của người khuyết tật"; Luật trẻ em (2016)…

Hiện nay, Việt Nam đã rất quan tâm đến giáo dục và phát triển kĩ năng giao tiếp (KNGT) cho trẻ em, thể hiện qua các chương trình rèn luyện kĩ năng cho trẻ; mời các chuyên gia hướng dẫn, rèn luyện kĩ năng sống cho các em; đưa giáo dục kĩ năng sống vào chương trình giáo dục. Thông qua đó, trẻ được thực hành những KNGT cần thiết, biết cách giúp đỡ chia sẻ với mọi người, tự tin vào bản thân, tiếp thu ý kiến của người khác, kiềm chế hành vi trong các tình huống xung đột, kiềm chế cảm xúc hay biết cách làm chủ cảm xúc của mình để không bị ngoại cảnh chi phối. Kĩ năng xã hội được hình thành và phát triển trong quá trình sống, tương tác, qua hoạt động, trải nghiệm, tập luyện, rèn luyện… Trẻ có kĩ năng xã hội tốt sẽ phát triển tốt các kĩ năng quan sát, lắng nghe; kĩ năng giao tiếp, hòa đồng với bạn bè; kĩ năng làm việc trong nhóm… Đó là cơ sở để các em hình thành, phát triển các chuẩn mực đạo đức, phát triển các phẩm chất nhân cách, đạo đức, hành vi, thói quen.

Theo thống kê của Autism Treatment Network tại Mỹ (Pediatrics, 2016), trong 6.800

trẻ được chẩn đoán bị rối loạn phổ tự kỉ (từ 2 – 17.6 tuổi), có 81.7% mất tương tác xã hội; 48,3% muốn gây xung động, tấn công; 32.4% trẻ tự gây tổn thương; 67.1% trẻ có suy nghĩ và hành vi lặp lại, định hình; 68.8% trẻ có biểu hiện tăng động; thiếu tập trung chú ý: 82,1%. Rối loạn phổ tự kỉ (RLPTK) ở Việt Nam được biết đến và có những nghiên cứu rộng rãi trong hơn hai thập kỉ, những nghiên cứu về trẻ có RLPTK trải rộng từ đặc điểm phát triển của trẻ, giáo dục nhằm phát triển các kĩ năng cho trẻ, các kĩ năng liên quan tới kĩ năng học đường ở những độ tuổi khác nhau. Nghiên cứu thứ cấp năm 2017 về "*Tỉ lệ trẻ rối loạn phổ tự kỉ: những con số thống kê"* đã tổng hợp tỉ lệ trẻ rối loạn phổ tự kỉ dựa vào các nghiên cứu về tỉ lệ trẻ rối loạn phổ tự kỉ ở các nước trên thế giới, đặc biệt là ở các nước có điều kiện tự nhiên, kinh tế, xã hội và vị trí địa lý gần với Việt Nam ước tính tỉ lệ trẻ từ 0 - 16 tuổi tại Việt Nam dao động trong khoảng 0.5 đến 1% (Trần Văn Công, Nguyễn Nữ Tâm An, 2017). Bên cạnh đó, việc nhận ra những khó khăn của trẻ có RLPTK để đưa ra những biện pháp hỗ trợ đặc biệt cũng chưa thực sự có sự thống nhất. Đối với trẻ RLPTK, vấn đề giao tiếp, tương tác xã hội là một trong những khó khăn cốt lõi, do vậy việc phát triển và rèn luyện kỹ năng xã hội cho trẻ là một nhiệm vụ quan trọng của gia đình và nhà trường để giúp trẻ có thể tham gia vào các hoạt động, học tập, vui chơi nhằm tăng cường khả năng giao tiếp và hòa nhập xã hội hiệu quả hơn. Trẻ có RLPTK đã và đang tham gia và chương trình giáo dục nói chung và chương trình giáo dục nói riêng với rất nhiều khó khăn, thách thức. Những nghiên cứu về rối loạn phổ tự kỉ đã tập trung vào những kĩ năng rất cơ bản của trẻ như: kĩ năng giao tiếp, kĩ năng tự phục vụ, kĩ năng học đường… Đây cũng là các yếu tố giúp trẻ có điều kiện phát triển về KNGT vì vậy cần có các biện pháp giáo dục phù hợp nhằm phát triển kĩ năng này, giúp các em chiếm lĩnh được những kĩ năng cơ bản làm nền tảng cho sự phát triển các mối quan hệ xã hội, phát triển một cách tốt nhất nhân cách của các em.

Khoa học giáo dục mầm non đã khẳng định để giúp trẻ mẫu giáo 5 tuổi học tập một cách có hiệu quả khi bước vào lớp 1 ở trường tiểu học, trẻ cần phải được chuẩn bị một cách toàn diện về thể chất, trí tuệ, ngôn ngữ và giao tiếp - xã hội. Trong đó, việc chuẩn bị cho trẻ kĩ năng giao tiếp - xã hội đóng vai trò hết sức quan trọng. Nếu trẻ được chuẩn bị tốt về các kĩ năng giao tiếp, các em sẽ dễ dàng hòa nhập với môi trường mới, có khả năng kết bạn tốt (Nguyễn Thị Kim Anh và cộng sự, 2018). Như vậy, có thể thấy việc phát triển KNGT cho các em ở lứa tuổi này đóng một vai trò hết sức quan trọng, làm nền tảng cho sự phát triển của sau này. Trẻ có RLPTK cũng như các trẻ em khác, nếu đến 6 tuổi trẻ không đạt

được mức độ phát triển KNGT cần thiết, tối thiểu thì trẻ sẽ gặp nhiều khó khăn trong cuộc sống sau này mà trước hết là khó khăn trong việc học tập ở giai đoạn tiếp theo.

Hình thành và phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ em nói chung và trẻ có RLPTK nói riêng là việc làm hết sức cần thiết. Tuy nhiên, đây lại là một nhiệm vụ không hề dễ dàng. Trẻ có RLPTK khác với các trẻ khác trong cách tiếp thu thông tin - với kiểu tri giác bộ phận, bị chi phối bởi hệ thống cảm giác khác biệt; khó khăn trong việc hiểu suy nghĩ, dự định của người khác; khó khăn trong việc tổ chức hoạt động tư duy và thực tiễn, nhiều em có cách tổ chức theo một trật tự riêng, khó thay đổi và cũng hết sức khác biệt so với người khác… Những điều này khiến các em gặp khó khăn trong cuộc sống, trong học tập và trong việc duy trì sự tương tác, mối quan hệ với người khác.

Trẻ bình thường trải qua các giai đoạn phát triển ngôn ngữ khác nhau trong những năm đầu đời. Tuy nhiên đối với trẻ tự kỷ thì bánh xe ngôn ngữ dường như bị chệch ra khỏi đường ray phát triển hoặc đi rất chậm lại. Một số trẻ vẫn có sự phát triển về lời nói, nhưng cách phát âm và cách biểu đạt ngôn ngữ lại có những dấu hiệu bất thường. Trẻ có những câu nói vô nghĩa, nhại lại lời người khác rất chính xác nhưng dường như bản thân trẻ cũng không hiểu những lời nói mà mình phát âm ra. Thậm chí nhiều trẻ còn không có ngôn ngữ lời nói. Với trẻ khuyết tật trí tuệ, tự kỷ hạn chế về ngôn ngữ hay không có ngôn ngữ thì phát triển giao tiếp bằng lời nói cho trẻ là một vấn đề hết sức khó khăn. Do vậy, việc nghiên cứu, đánh giá sự phát triển ngôn ngữ của trẻ tự kỉ, đặc biệt là các lỗi ngôn ngữ mà trẻ tự kỉ hay mắc phải càng trở nên cần thiết. Tuy vậy, những nghiên cứu về mặt ngôn ngữ về vấn đề ngôn ngữ của trẻ tự kỉ ở Việt Nam hiện nay còn chưa đạt được nhiều thành tựu như mong muốn.

Qua tìm hiểu, chúng tôi thấy các nghiên cứu về nghiên cứu các rối loạn giao tiếp ở trẻ em người Việt có phổ tự kỉ ở Việt Nam chưa được nghiên cứu một cách toàn diện, hệ thống, công cụ đánh giá mức độ biểu hiện KNGT của trẻ RLPTK chưa được nghiên cứu và sử dụng hiệu quả. Xuất phát từ những lý do trên, chúng tôi chọn đề tài: *"Nghiên cứu các rối loạn giao tiếp ở trẻ em người Việt có phổ tự kỉ"* là đề tài nghiên cứu.

II. TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU

2.1. Những nghiên cứu trong lĩnh vực rối loạn phổ tự kỉ

Trong tiến trình phát triển của mình, rối loạn phổ tự kỉ đã trải qua nhiều phương pháp nghiên cứu và cách tiếp cận khác nhau. Mỗi cách tiếp cận đều có những giá trị và đóng góp cụ thể và nhất định vào sự phát triển chung của công việc phát hiện, chẩn đoán,

đánh giá, can thiệp, giáo dục và trị liệu cho trẻ tự kỉ. Những cách tiếp cận này đã ảnh hưởng ít nhiều đến những vấn đề lí luận và thực tiễn của tự kỉ.

2.1.1. Tình hình nghiên cứu vấn đề trên thế giới

Thuật ngữ rối loạn phổ tự kỉ (Autism Spectrum Disorders - ASDs) bắt đầu được xem xét từ những năm 70 và 80 của thế kỉ XX. Theo quan điểm hiện đại này, tự kỉ theo cách gọi của Kanner được xếp vào phạm trù rộng hơn là rối loạn phổ tự kỉ (ASDs). Rối loạn phổ tự kỉ bao gồm: rối loạn tự kỉ (Autistic Disorder), hội chứng Asperger, rối loạn bất hòa nhập tuổi ấu thơ (Childhood Disintegrative Disorder - CDD), hội chứng Rett... Thuật ngữ rối loạn phổ tự kỷ thường được xem là đồng nghĩa với rối loạn phát triển diện rộng (Pervasive Development Disorders – PDDs). Tuy nhiên, đến phiên bản lần thứ 5 của Sổ tay thống kê chẩn đoán những rối nhiễu tâm thần của Hiệp hội tâm thần học Mỹ (DSM - 5) đã chính thức sử dụng tên "Rối loạn phổ tự kỉ" thay cho "Rối loạn phát triển diện rộng".

Theo DSM – 5, trẻ có chẩn đoán là rối loạn phổ tự kỷ phải thỏa mãn những điều kiện qui định trong 5 nhóm A, B, C, D, E như sau:

Nhóm A: Khiếm khuyết về giao tiếp xã hội và tương tác xã hội.

Nhóm B: Những giới hạn, lặp lại, rập khuôn về hành vi, sở thích và hoạt động.

Nhóm C: Những khiếm khuyết hay những triệu chứng trên phải biểu hiện lúc trẻ còn nhỏ tuổi.

Nhóm D: Những triệu chứng nêu trên có ảnh hưởng đối nghịch và hạn chế khả năng sinh hoạt hàng ngày của trẻ.

Nhóm E: Những triệu chứng nêu trên không thể giải thích được bởi khuyết tật trí tuệ hay sự chậm phát triển bao quát của trẻ.

Các nhà nghiên cứu về tự kỷ trên thế giới đã xác định một tập hợp các yếu tố chung giúp cho việc thực hành đạt hiệu quả, qua nhiều phương pháp điều trị đã được ủng hộ bởi các bằng chứng thử nghiệm. Các yếu tố đó là:

(1) bắt đầu điều trị, can thiệp sớm nhất có thể;

(2) cường độ điều trị/can thiệp cao (20-30 giờ mỗi tuần);

(3) đánh giá có hệ thống, liên tục, hướng đến các lựa chọn cho việc can thiệp;

(4) có các chiến lược để thúc đẩy khả năng khái quát hóa các kỹ năng đã học;

(5) môi trường có cấu trúc với một lịch trình có thể dự đoán được;

(6) trình độ học vấn, đào tạo của nhân viên cao;

(7) sự tham gia tích cực, bền vững của trẻ;

(8) các chương trình điều trị/ can thiệp riêng biệt được thiết kế để đáp ứng nhu cầu của từng trẻ;

(9) nội dung chương trình cụ thể với trọng tâm là kỹ năng giao tiếp, kỹ năng xã hội/chơi, nhận thức, tự phục vụ và các vấn đề hành vi;

(10) có sự tham gia của phụ huynh cao (Rogers, 1996; Dawson & Osterling, 1997; Dunlap, 1999; Hurth, Shaw, Izeman, Whaley, & Rogers, 1999; NRC, 2001).

Một số nhà nghiên cứu cũng báo cáo rằng việc hòa nhập với các bạn đồng trang lứa phát triển bình thường cũng là điều quan trọng (Robbins, Giordano, Rhoads, & Feldman, 1996; Tsai, 1998). Những yếu tố trong cấu trúc của các chương trình can thiệp sớm này có thể cũng quan trọng như các kỹ thuật can thiệp cụ thể trong việc cải thiện việc chăm sóc cho trẻ tự kỷ (theo Stahmer, 2007). Do đó, đây cũng chính là những yếu tố quan trọng mà các nhà cung cấp dịch vụ can thiệp dựa trên cộng đồng cho trẻ tự kỷ cần chú ý.

Nghiên cứu của Stahmer (2007) đã mô tả thực trạng cấu trúc của các chương trình can thiệp sớm dựa vào cộng đồng tại California, Mỹ, với sự tham gia của khách thể gồm 80 nhà cung cấp dịch vụ can thiệp sớm, làm việc ở nhà và lớp học. Tại Hoa Kỳ, các khoản tài trợ và các quy định của chương trình can thiệp sớm thay đổi tùy thuộc vào độ tuổi của trẻ. Trẻ em dưới ba tuổi được phục vụ quy định tại Phần C của Đạo luật người khuyết tật (IDEA), trẻ em trên ba tuổi được phục vụ quy định tại Phần B của IDEA. Tại California, Sở khuyết tật về phát triển cung cấp các dịch vụ cho trẻ sơ sinh và trẻ tập đi (Phần C) trong khi Bộ Giáo Dục cung cấp các dịch vụ cho trẻ em mẫu giáo (Phần B). Cấu trúc của các chương trình can thiệp sớm dựa trên cộng đồng được tác giả đánh giá ở các thành tố: đặc điểm của nhà cung cấp dịch vụ, trình độ bằng cấp, kinh nghiệm của người cung cấp dịch vụ, mức độ chuyên sâu của chương trình (về mặt thời gian can thiệp), mức độ hòa nhập với bạn cùng lứa, sự phân loại các dạng lớp học, tư vấn và hợp tác với những cá nhân có liên quan, các dịch vụ và liệu pháp khác, sự tham gia của cha mẹ và tập huấn cho cha mẹ, lên kế hoạch cho giáo án/ chương trình dạy và mục tiêu. Kết quả cho thấy mức độ can thiệp

của chương trình cho phần lớn trẻ từ dịch vụ dựa vào cộng đồng được khảo sát thấp hơn mức khuyến nghị 25 giờ mỗi tuần (NRC, 2001). Chỉ có 2 chương trình (chiếm 1%) được cung cấp 25 giờ hoặc nhiều giờ hơn mỗi tuần, và chỉ có 10 (chiếm 13%) có 20 giờ hoặc hơn. Phần lớn các chương trình đã bao gồm các dịch vụ bổ sung như trị liệu ngôn ngữ và trị liệu hoạt động, liệu pháp âm nhạc, v.v. Ngoài ra, chỉ có một nửa số nhà cung cấp tham gia nghiên cứu này báo cáo họ có hợp tác với những cơ quan liên quan. Phần lớn các chương trình báo cáo có một chuyên gia tự kỷ có sẵn để hỗ trợ. Tuy nhiên, định nghĩa của "chuyên gia tự kỷ' vẫn chưa rõ ràng. Ngoài các khía cạnh được mô tả ở trên, sự tham gia của cha mẹ trong điều trị là một yếu tố phổ biến, các nhà cung cấp đồng ý rằng đây là một khía cạnh quan trọng đối với việc điều trị cho trẻ RLPTK. Tuy nhiên, cách thức và mức độ tham gia này là khác nhau giữa các chương trình. Một số chương trình tập huấn cho phụ huynh các phương pháp can thiệp cụ thể, bao gồm thực hành với phản hồi và khá chuyên sâu. Một số chương trình khác, sự tham gia của phụ huynh chỉ đơn giản là có sổ tay giao tiếp, liên lạc giữa gia đình và trường. Một số chương trình đã quy định thời gian dành riêng để thực hiện việc can thiệp tại nhà. Một vài nơi lớn hơn tổ chức các hội thảo được thiết kế đặc biệt để giúp phụ huynh sử dụng kỹ thuật can thiệp tại nhà (Stahmer, 2007).

Nghiên cứu của Richar A. Villa và cộng sự (2011) chỉ ra: hiệu quả của công tác can thiệp sớm về mặt hành vi cho trẻ có RLPTK trong môi trường cộng đồng (EIBI). Kết quả của nghiên cứu trường hợp điển hình và bảng hỏi phụ huynh về sự hài lòng của dịch vụ tư vấn, can thiệp sớm và giáo dục cho con em, Kết quả cho thấy, đa phần phụ huynh hài lòng với dịch vụ can thiệp sớm cho con ngay tại cộng đồng. Nghiên cứu này cũng chỉ ra rằng, tuỳ theo mỗi loại dịch vụ mà trẻ tự kỉ nhận được sau đó, chất lượng của các dịch vụ can thiệp hành vi cho trẻ tự kỉ dựa vào cộng đồng còn phụ thuộc moi các dịch vụ giáo dục khác tại gia đình và cách dịch vụ công cộng khác.

Năm 2007, Iliana Magiati và các đồng nghiệp đã đã tiến hành một nghiên cứu nhằm so sánh hiệu quả của dịch vụ can thiệp hành vi sớm cho trẻ tự kỉ tuổi tại trường đặc biệt và can thiệp sớm hành vi cho trẻ tự kỉ dựa vào cộng đồng (EIBI). Nghiên cứu này tiến hành trên 44 trẻ tự kỉ trong độ tuổi từ 23 đến 53 tháng tuổi, trong đó 28 trẻ theo chương trình EIBI và 16 trẻ tự kỉ được can thiệp tại nhà trẻ. Những can thiệp bao gồm các lĩnh vực như

nhận thức, ngôn ngữ, chơi, hành vi thích ứng được tiến hành trong 2 năm và cả thời gian theo dõi sau đó. Kết quả đã chỉ ra rằng, trong cả hai nhóm, tất cả các trẻ đã có sự tiến bộ trong tuổi phát triển.

Theo Diana Robins, dự án được tài trợ bởi National Institute of Mental Health (NIMH-R01MH104423) khẳng định rằng việc kết nối tất cả các chuyên gia, lĩnh vực nhằm chăm sóc, giáo dục cho trẻ có RLPTK là rất quan trọng, Sự kết hợp này cần được đi từ việc sàng lọc ban đầu ở những môi trường ngay tại cộng đồng hoặc chăm sóc ban đầu. Tới việc vận hành hệ thống can thiệp sớm (the Individuals with Disabilities education Act (IDEA) Part C. Nghiên cứu này là sự hợp tác giữa 4 trường đại học bao gồm các hoạt động chăm sóc cơ bản, sàng lọc tổng thể sử dụng (Smart ESAC), theo dõi, và tiến hành can thiệp sớm. Những hoạt đông cơ bản của dự án được chủ trì bởi các tiến sĩ Amy Wetherby, Ami Klin, Craig Newschaffer, và Catherine Lord, đều là các nhà nghiên cứu hàng đầu trong lĩnh vực phát hiện sớm, can thiệp sớm cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ.

2.1.2. Tình hình nghiên cứu những vấn đề liên quan ở Việt Nam

Nghiên cứu về ngôn ngữ trẻ em đã được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm. Có thể kể đến các công trình của các tác giả Lê Quang Thiêm (1972), Đoàn Thiện Thuật (1972), Bùi Khánh Thế (1972), Nguyễn Huy Cẩn (1990, 2021), Lưu Thị Lan (1996), Phạm Hiển (2006), Phạm Hiển và cộng sự (2018)…. Các nghiên cứu đã cố gắng chỉ ra những đặc điểm phát triển ngôn ngữ của trẻ trong giai đoạn 0 – 6 tuổi, phân chia theo các mốc phát triển. Những nghiên cứu phủ rộng trên các bình diện ngữ âm, từ vựng, ngữ pháp. Những nghiên cứu có thể làm cơ sở để xây dựng các tiêu chí để đánh giá ngôn ngữ cho trẻ, ứng dụng trong việc xây dựng phương pháp để phát triển năng lực ngôn ngữ cũng như chẩn đoán những bệnh lý ngôn ngữ cho trẻ. Nghiên cứu về những dạng khó khăn về mặt ngôn ngữ ở trẻ em Việt Nam, các nhà nghiên cứu thường đề cập tới các dạng khó khăn của trẻ khiếm thính, trẻ tự kỉ, trẻ chậm phát triển ngôn ngữ. Có thể kể đến các nghiên cứu của các tác giả Nguyễn Văn Thành (2006), Vũ Thị Bích Hạnh (2007), Nguyễn Nữ Tâm An (2009), Đào Thu Thủy (2015) về hội chứng tự kỉ, nghiên cứu của tác giả Phạm Đình Nguyên (2018), Bùi Thị Lâm (2016, 2017), về trẻ khiếm thính. Một số tác giả đã có những nghiên cứu về hành vi rối nhiễu ngôn ngữ như Phạm Thị Cơi trong luận án tiến sĩ *Quá trình hình thành ngôn ngữ nói*

ở trẻ Điếc Việt Nam (1989), Nguyễn Huy Cẩn (2001) nghiên cứu *Rối nhiễu ngôn ngữ và chậm phát triển ngôn ngữ* v.v.

Theo Bộ y tế Việt Nam (Hướng dẫn phát hiện sớm, can thiệp sớm trẻ khuyết tật, 2014) phát hiện sớm là sàng lọc rối loạn phát triển của trẻ em theo độ tuổi và giai đoạn phát triển nhằm phát hiện những trẻ có nguy cơ bị khuyết tật để gửi đi khám phân loại khuyết tật từ đó có biện pháp can thiệp sớm. Phát hiện sớm rối loạn phổ tự kỉ được hiểu là trẻ rối loạn phổ tự kỉ được phát hiện trước 3 tuổi.

Hiện nay có nhiều công trình nghiên cứu trên thế giới đang được tiến hành, áp dụng cho việc phát hiện sớm trẻ rối loạn phổ tự kỉ. Một số nước trên thế giới, đặc biệt là ở Mỹ đang có tham vọng sàng lọc phát hiện rối loạn phổ tự kỉ từ sơ sinh.

Để phát hiện sớm trẻ có dấu hiệu bất thường và theo dõi sự phát triển của trẻ nhỏ, nhóm chuyên gia Đại học Oregon của Mỹ xây dựng và hoàn thiện trong hơn 40 năm qua công cụ ASQ (Ages and Stages Questionnaires). Đây là bộ câu hỏi về sự phát triển của trẻ từ 2 tháng tuổi đến 6 tuổi, ASQ được coi như tiêu chuẩn vàng để sàng lọc sự phát triển cho trẻ. ASQ theo dõi sự phát triển của trẻ ở 5 lĩnh vực: giao tiếp, vận động thô, vận động tinh, cá nhân xã hội và giải quyết vấn đề, từ đó phát hiện các điểm mạnh cũng như các lĩnh vực mà trẻ cần hỗ trợ, phát hiện sớm rối loạn phát triển và rối loạn phổ tự kỉ.

Ở Việt Nam, công tác phát hiện sớm, chẩn đoán đánh giá thường do các bác sĩ tâm thần nhi; do các nhà tâm lí lâm sàng hoặc giáo dục đặc biệt thực hiện. Nghiên cứu về qui trình chẩn đoán đánh giá tự kỉ, tác giả Thành Ngọc Minh cùng cộng sự đưa ra qui trình chẩn đoán bao gồm từ vấn đề "Lo ngại về sự phát triển của trẻ" Sàng lọc (dùng M – CHAT, Denver 2) Khám toàn diện (Đánh giá theo DSM - IV, CARS, PEP – III, Đo thính lực, Định lượng chì) Hướng dẫn can thiệp. Việc chẩn đoán do nhóm các bác sĩ và các cán bộ tâm lí cùng kết hợp quan sát và thảo luận. Việc chẩn đoán đôi khi không chỉ thực hiện trong lần đầu tiên trẻ đi khám mà cần theo dõi diễn biến trong một thời gian nhất định, theo dõi tại các môi trường khác nhau. Nhóm tác giả cũng nhấn mạnh "Chẩn đoán tự kỉ nên thận trọng vì nếu chẩn đoán không chính xác sẽ gây ra những lo lắng cho gia đình, nhưng nếu bỏ sót thì gia đình dễ chủ quan không can thiệp sẽ làm mất cơ hội của trẻ sau này". Trong 5 năm thực hiện khảo sát, nhóm tác giả cũng đưa ra tỉ lệ trẻ trai mắc gấp 5-6 lần trẻ gái, số trẻ

ASDs được khám lúc 2 tuổi và dưới 2 tuổi chiếm 37%. Kết quả này cho thấy nhận thức của cha mẹ, cộng đồng về rối loạn phổ tự kỉ đã tăng lên rõ rệt.

Tác giả Nguyễn Thị Hoàng Yến (2013) và cộng sự đã công bố kết quả nghiên cứu trong bài báo khoa học"Bảng kiểm phát triển cho trẻ em Việt Nam". Bài báo mô tả về bảng kiểm đánh phát triển cho trẻ em Việt Nam từ 0-6 tuổi, lịch sử ra đời, thiết kế, cấu trúc và một số ứng dụng ban đầu của bảng kiểm. Mục đích của bảng kiểm là phát hiện những bất thường trong quá trình phát triển của trẻ từ 0-6 tuổi, làm cơ sở cho giáo viên và cha mẹ trẻ xây dựng chương trình giáo dục hỗ trợ phù hợp với các bất thường được phát hiện 3. Tuy nhiên, nghiên cứu này chỉ thực hiện trên nhóm trẻ khuyết tật trí tuệ. Cần có những nghiên cứu áp dụng trên trẻ rối loạn phổ tự kỉ.

Các tác giả: Đào Thị Bích Thủy - Hồ Thị Nết (2013) Trần Thị Minh Thành (2013) cũng đã có một số công bố kết quả nghiên cứu về đánh giá phát triển trong CTS trẻ tự kỉ. Nội dung bao gồm: 1) đánh giá phát triển và xây dựng kế hoạch giáo dục cá nhân trẻ tự kỉ; 2) phát hiện và đề xuất một số giải pháp nhằm giải quyết vấn đề đánh giá trẻ tự kỉ ở nước ta.

Kết quả khảo sát của nhóm tác giả Trần Văn Công và cộng sự (2013), thông qua phương pháp điều tra trên 115 nhà chuyên môn đang trực tiếp tham gia công tác đánh giá và can thiệp cho trẻ RLPTK tại các cơ sở cho thấy: các bộ công cụ phổ biến nhất đang được các cơ sở sử dụng hiện nay là: SMALL STEPS, PEP – R, PEP 3, ABS-S2, CHAT/M-CHAT, DENVER 2, CARS, ADOS, ADI-R, BSID-II.

Nhìn chung, công tác phát hiện sớm các lỗi ngôn ngữ của trẻ rối loạn phổ tự kỉ ở Việt Nam còn chưa được quan tâm được quan tâm đúng mức. Các công cụ hiện sử dụng đều lấy của nước ngoài mà chưa được Việt hóa. Tùy theo điều kiện gia đình, địa phương mà công tác PHS trẻ RLPTK thực hiện khác nhau, chưa có sự thống nhất. Đây là một thực tế cần được thay đổi nhằm mang lại lợi ích cho trẻ và gia đình trẻ rối loạn phổ tự kỷ ở Việt Nam.

2.2. Những nghiên cứu năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ

Năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ là một vấn đề rất được các nhà khoa học quan tâm, không chỉ trên thế giới mà còn ở Việt Nam. Các nhà khoa học đã đạt được những thành tựu đáng kể và đem đến những bước ngoặt lớn trong quá trình nghiên cứu và ứng dụng về

lĩnh vực này. Sau đây là lịch sử nghiên cứu năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ trên thế giới và ở Việt Nam.

2.2.1. Lịch sử nghiên cứu năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ trên thế giới

Ngôn ngữ là một sự sáng tạo kì diệu của loài người và nghiên cứu về vấn đề ngôn ngữ đã được các quốc gia trên thế giới đề cập đến từ thời cổ đại. Tuy nhiên, thời điểm này, người ta nghiên cứu ngôn ngữ không tách khỏi triết học và logic học. Từ sau cách mạng tư sản pháp, bắt đầu nảy sinh nhiều khuynh hướng trong ngôn ngữ học và khuynh hướng tâm lí chủ nghĩa cũng ra đời, coi ngôn ngữ như một cơ chế hoạt động tâm lí cá nhân. Đến năm 1953, ngôn ngữ học tâm lí (psycholinguistics) mới được thừa nhận tại trường Đại học Indiana (Mỹ) và phát triển theo hai hướng chính là khuynh hướng tâm lí học ngôn ngữ Mỹ: đại diện tiêu biểu là tiếp cận hành vi (dựa trên công trình của Skinner, 1957), tiếp cận về cấu trúc ngôn ngữ (dựa trên công trình của Chomsky, 1965). Khuynh hướng tâm lí học ngôn ngữ Xô viết: đại diện tiêu biểu là tiếp cận tương tác xã hội (dựa trên công trình của Vygotsky, 1962). Từ sau các hướng tiếp cận này, các nhà tâm lí và giáo dục quan tâm đến lĩnh vực ngôn ngữ trẻ, đặc biệt là trẻ tự kỷ đã nghiên cứu và phát triển các bộ công cụ để đo lường và đánh giá năng lực ngôn ngữ. Các phương pháp can thiệp cũng được nghiên cứu và đưa ra ứng dụng đạt được những thành tựu nổi bật.

2.2.2.1. Các hướng tiếp cận ngôn ngữ

a. Tiếp cận theo hướng hành vi

Năm 1957, Skinner đã xuất bản cuốn sách "*Verbal behavior*". Theo đó, ngôn ngữ là một hành vi có thể được định hình và củng cố. Ông cũng cho rằng ngôn ngữ (ví dụ nói) là một hành vi học được học và được kiểm soát bởi các biến môi trường như động cơ, củng cố và các kích thích tiền đề. Một hành vi ngôn ngữ đòi hỏi phải có hai người tương tác với nhau là người nói và người nghe. Người nói phản ứng bằng cách nhất định - điều đó có nghĩa là họ phát âm. Người nghe có thể điều chỉnh hành vi tiếp theo của người nói bằng cách thể hiện sự củng cố, không có củng cố hay trừng phạt tùy theo cái gì được nói ra.

Theo cách tiếp cận này, ngôn ngữ bao gồm: phân biệt các kích thích, thiết lập hành động, sự phản ứng. Ông tập trung nghiên cứu hành vi ngôn ngữ của con người và coi hành vi ngôn ngữ như là sự thực thi ngôn ngữ. Theo đó, hành vi ngôn ngữ bao gồm

các thành phần sau: Hành vi yêu cầu bằng ngôn ngữ, hành vi bắt chước ngôn ngữ, hành vi ghi nhớ hình ảnh ngôn ngữ, hành vi thực hiện các yêu cầu bằng thị giác, hành vi hiểu ngôn ngữ, hành vi nói nối tiếp lời nói, hành vi diễn đạt ngôn ngữ (Skinner, 1957). Tất cả các thành phần này đều rất cần thiết để hình thành ngôn ngữ cho trẻ. Các thành phần này có mối quan hệ phụ thuộc với nhau. Sự tiến bộ của thành phần này ảnh hưởng đến các thành phần khác.

Hướng tiếp cận này có một ý nghĩa to lớn cho công tác giáo dục và dạy học hiện nay. Là cơ sở để các nhà giáo dục đề ra phương thức dạy học phù hợp, xuất phát từ các điều kiện khách quan bên ngoài để thay đổi hành vi mong đợi ở trẻ. Tuy nhiên, hướng tiếp cận này đã đồng hóa hành vi người và hành vi động vật, xem quá trình thu nhận và diễn đạt ngôn ngữ ở mỗi đứa trẻ một cách máy móc mà coi nhẹ tính tích cực của chủ thể và đề cao vai trò của kích thích bên ngoài trong việc tạo ra các phản ứng.

b. Tiếp cận theo hướng cấu trúc ngôn ngữ

Bác bỏ lý thuyết của Skinner, năm 1965, Chomsky đã đưa ra công trình "*Những vấn đề lí luận cú pháp"*. Với công trình này, tác giả đã đưa ra khái niệm "*Năng lực ngôn ngữ*" với ý nghĩa là kiến thức của người nói - người nghe về ngôn ngữ của mình mà thực chất là kiến thức cú pháp của tiếng mẹ đẻ. Khái niệm này đối lập với "*ngôn ngữ thao tác"* - được hiểu là thực tế sử dụng ngôn ngữ trong các tình huống cụ thể và ngôn ngữ thao tác này chịu ảnh hưởng của vô số các yếu tố khác nhau.

Vì năng lực ngôn ngữ tiềm ẩn bên trong không thể quan sát trực tiếp được, nên ta chỉ có thể quan sát được một cách gián tiếp thông qua hành vi ngôn ngữ (Ngôn ngữ thao tác). Do vậy, Chomsky cho rằng đối tượng nghiên cứu của ngôn ngữ học là năng lực ngôn ngữ (tức kiến thức về cú pháp) chứ không phải hành vi ngôn ngữ.

Mặt khác, ông cũng cho rằng năng lực ngôn ngữ mang tính bẩm sinh, tức là trẻ con phải có tri thức bẩm sinh rất rõ ràng về một ngữ pháp phổ quát thì mới có thể học ngôn ngữ. Thành phần của một cấu trúc ngữ pháp gồm: cú pháp, âm vị và ngữ nghĩa. Với kiến thức bẩm sinh về ngữ pháp phổ quát đứa trẻ tiếp nhận ngữ pháp của tiếng mẹ

đẻ, thông qua kinh nghiệm... Chính điều này đã khiến cho tất cả những đứa trẻ bình thường chỉ cần tiếp xúc với nguồn dữ liệu là có thể học nói trong một khoảng thời gian ngắn.

Tuy nhiên, lí thuyết ngôn ngữ học mà Chomsky đưa ra có những hạn chế là ông đã không nhìn thấy sự gắn kết cơ bản giữa ngôn ngữ và giao tiếp, giữa nghĩa và các hành động lời nói. Toàn bộ lí thuyết của Chomsky dựa trên đức tin của ông rằng câu là khách thể trừu tượng được người ta sản sinh ra và hiểu chúng tách rời với vai trò hay chức năng giao tiếp của câu.

c. Tiếp cận theo hướng nhận thức

Phản biện lại thuyết hành vi khi cho rằng con người là "*động vật được lập trình",* chỉ đơn thuần đáp ứng với các kích thích môi trường, lý thuyết nhận thức nhấn mạnh vai trò của con người trong việc tham gia tích cực vào quá trình tiếp thu các thông tin bên ngoài, xử lí và đánh giá chúng, từ đó quyết định các hành vi ứng xử. Đây là hướng tiếp cận được rất nhiều nhà tâm lí học quan tâm. Trong đó phải kể đến Jean Piaget (1896-1980) – là nhà Tâm lí học người Thụy Sỹ. Năm 1923, ông đã cho xuất bản cuốn sách có tựa đề là "*Ngôn ngữ và tư duy của trẻ"*. Trong tác phẩm này, ông đã đề cập đến sự phát triển ngôn ngữ như sau: ở đứa trẻ bình thường, ngôn ngữ xuất hiện gần như đồng thời với những hình thức khác của tư duy kí hiệu. Chính điều này làm cho tư duy tách khỏi hành động và do đó tạo ra biểu tượng. Ông cũng thừa nhận rằng, trong quá trình hình thành ấy, ngôn ngữ đóng vai trò đặc biệt quan trọng vì trái với những công cụ ký hiệu khác (những hình ảnh…) được cá nhân tạo ra theo những nhu cầu, ngôn ngữ đã được xây dựng xong xuôi về mặt xã hội và đối với các cá nhân học để sử dụng nó trước khi góp phần làm phong phú nó, ngôn ngữ chứa đựng sẵn một tập hợp với những công cụ nhận thức (những liên hệ, những phân loại…) phục vụ cho tư duy. Do đó, ngôn ngữ là biểu hiện rõ ràng nhất của biểu tượng hóa, ngôn ngữ phát triển nhanh trong giai đoạn các chức năng biểu tượng biểu hiện rõ ràng.

Cụ thể đến 3 - 4 tuổi, trẻ em có khả năng kể chuyện, hỏi chuyện, trình bày việc làm của mình, xét đoán, suy luận, làm cho người ta có cảm tưởng tư duy của chúng cũng

giống như của người lớn. Ở giai đoạn này, nổi bật lên một đặc tính chung mà Jean Piaget gọi là *égocentrism*e nghĩa là duy kỉ, tức là lấy mình làm trung tâm. Đến 6 - 7 tuổi trẻ em bắt đầu thoát khỏi ảnh hưởng của tính duy kỉ để chuyển sang giai đoạn hình thành những thao tác tư duy cụ thể, ngôn ngữ trẻ cũng trở nên linh hoạt hơn nhờ hình thành các thao tác cụ thể. Nhờ đó, trẻ lý giải các hiện tượng xã hội tốt hơn, trẻ cũng quan tâm đến những vấn đề về đạo đức và tạo lập các mối quan hệ đa dạng: trong gia đình, nhóm cùng trang lứa và trong xã hội rộng lớn. Từ sau 11 tuổi, trẻ có khả năng khái quát hoá các ý tưởng và cấu trúc các điều trừu tượng, trẻ có thể suy luận dựa trên các mệnh đề, các giả thuyết và đưa ra kết luận từ những giả thuyết hơn là dựa hoàn toàn vào quan sát thực tế, được gọi là suy nghĩ suy luận - giả thuyết.

Lý thuyết của Piaget có tác động sâu sắc đến các nhà ứng dụng tâm lí và nhà giáo dục trẻ em. Lý thuyết này ủng hộ việc cung cấp những cơ hội cho trẻ trải nghiệm về vật thể cũng như các hiện tượng tự nhiên trong cuộc sống. Mà trong đó, hoạt động chơi là hoạt động thiết yếu và an toàn nhất cho trẻ nhiều cơ hội vui thú để trải nghiệm và khám phá không ngừng, thúc đẩy liên tục sự phát triển trí tuệ của trẻ. Tuy nhiên, lý thuyết này chú ý nhiều đến hành vi như một cách thức học tập mà coi nhẹ giao tiếp ngôn ngữ và không đề cao tầm quan trọng của ngôn ngữ trong phát triển nhận thức.

d. Tiếp cận theo hướng tương tác xã hội

Trong khi Piaget cho rằng ngôn ngữ phụ thuộc vào suy nghĩ để phát triển (có nghĩa là tư duy có trước ngôn ngữ) thì theo hướng tiếp cận này, ngay từ khi sinh ra, tư duy và ngôn ngữ là những hệ thống phân tách riêng biệt, ngôn ngữ phát triển thông qua tương tác xã hội nhằm phục vụ những mục đích giao tiếp, đây là công cụ vĩ đại nhất của con người, là phương tiện giao tiếp với thế giới bên ngoài. Đại diện tiêu biểu cho hướng tiếp cận này là L. X.Vygotsky (1896 - 1934). Năm 1987, Vygotsky, trong tác phẩm "*Thinking and speech*", ông đã phân biệt 3 hình thức ngôn ngữ:

Ngôn ngữ xã hội – ngôn ngữ giao tiếp bên ngoài mà ta sử dụng để nói chuyện với người khác (điển hình từ lúc trẻ 2 tuổi). Ngôn ngữ cá nhân (ngôn ngữ duy kỷ) - ngôn

ngữ hướng đến bản thân và có chức năng trí tuệ (đặc trưng cho trẻ 3 tuổi). Ngôn ngữ cá nhân tiềm ẩn - ngôn ngữ giảm thiểu âm thanh, đảm nhiệm chức năng tự điều chỉnh và được biến đổi thành ngôn ngữ thầm lặng bên trong (điển hình ở trẻ 7 tuổi).

Theo Vygotsky, ngay từ khi sinh ra, tư duy và ngôn ngữ là những hệ thống riêng biệt và chỉ được sáp nhập khi trẻ bước vào tuổi lên 3. Vào giai đoạn này, ngôn ngữ và tư duy trở nên phụ thuộc lẫn nhau: tư duy trở nên có lời, ngôn ngữ bắt đầu mang tính tượng trưng. Khi điều này xảy ra, độc thoại của trẻ được nội quan hóa thành ngôn ngữ bên trong. Quá trình nội quan hóa ngôn ngữ này đóng vai trò rất quan trọng vì chúng thúc đẩy sự phát triển nhận thức. Do đó, Vygotsky cho rằng sự phát triển nhận thức bắt nguồn từ tương tác xã hội, từ học tập được định hướng trong vùng phát triển gần nhất khi trẻ cùng với cha mẹ cùng xây dựng kiến thức.

Quan điểm của Vygotsky có vai trò quan trọng trong công tác giáo dục nhằm phát triển nhận thức ở trẻ. Ông nhấn mạnh đến yếu tố xã hội và nhóm trong quá trình trẻ học tập và thực hiện nhiệm vụ bất kì. Ông cũng đề cao sự hướng dẫn của người lớn và sự hợp tác của bạn cùng trang lứa hơn là việc tự học. Lý thuyết của ông là cơ sở để xây dựng một mô hình học tập ở nhà trường cũng như ở nhà: hoạt động nhóm, hoạt động ngoại khóa, xây dựng môi trường kích thích trẻ học tập và trải nghiệm… Tuy nhiên, thuyết này không nhấn mạnh đến yếu tố trí tuệ cá nhân đối với sự hình thành kiến thức (như lý thuyết Piaget) mà chỉ nhấn mạnh quan hệ tương tác xã hội trong việc hình thành kiến thức cá nhân.

Tóm lại, khi nghiên cứu về ngôn ngữ của con người, các nhà khoa học đã đứng trên những khía cạnh và cách nhìn khác nhau. Nếu thuyết của Chomsky nhìn nhận về ngôn ngữ là nhìn nhận về năng lực ngữ pháp, thuyết hành vi nói về ngôn ngữ thì đề cập đến khái niệm hành vi ngôn ngữ thì thuyết nhận thức và tương tác xã hội bàn về ngôn ngữ lại đề cập đến tư duy ngôn ngữ. Mỗi cách tiếp cận đều mang đến những đóng góp to lớn trong việc đánh giá và phát triển năng lực ngôn ngữ của trẻ, là cơ sở lý luận để các nhà sư phạm, các nhà tâm lí học, xã hội học nghiên cứu và phát triển hơn nữa vấn đề ngôn ngữ.

2.2.2.2. Các công cụ đánh giá năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ

Hiện nay có rất nhiều công cụ được thiết kế để đánh giá năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ như: Vinealand (Adaptive Behavior Scale), PLS (Preschool Language Scale), ASQ (Ages and Stages Questionnaire) PEDs (Parents' Evaluation of Developmental Status), PEP (Psychoeducational Profile)... Các thang đo này đều chia năng lực ngôn ngữ thành hai lĩnh vực là tiếp nhận và diễn đạt và có những tiêu chí khác nhau trong việc xác định năng lực của hai lĩnh vực này.

a. Vineland *(Adaptive Behavior Scale)*

Năm 1975, pháp luật Hoa Kỳ đưa ra những thiếu hụt về chức năng thích ứng trong Đạo luật "*Giáo dục cho Tất cả Trẻ Khuyết tật Trẻ em*", nhóm tác giả Sara Sparrow, David Balla, & Domenic Cicchetti thiết kế và phát triển thang Vineland Social Maturity Scale của tác giả Edgar Doll (1935 & 1965) thành thang Vineland Adaptive Behavior Scale (1984). Nhóm tác giả Sara Sparrow đã bổ sung vào thang đo của Edgar Doll những nội dung như giao tiếp, kỹ năng sống hằng ngày và tự lập. Trong đó, lĩnh vực giao tiếp được cấu thành từ ba lĩnh vực là ngôn ngữ tiếp nhận, ngôn ngữ diễn đạt và văn bản. Qua nhiều năm cải biên và chỉnh sửa, thang Vineland đã phát triển thành thang Vineland II (2005), Vineland III (2016). So với các phiên bản trước đó, Vineland III không có sự thay đổi về những đặc điểm chính, chủ yếu là sự thay đổi về các hình thức khảo sát để thu được số liệu chính xác.

b. PLS (Preschool Language Scale)

Năm 1969, Zimmerman, Steiner và Pond đã soạn thảo bộ công cụ có tên là PLS. Đây là công cụ dùng để xác định một đứa trẻ chậm phát triển ngôn ngữ hay rối loạn ngôn ngữ, xác định một đứa trẻ có rối loạn ngôn ngữ tiếp nhận hay ngôn ngữ diễn đạt hoặc là cả hai. Đồng thời, PLS cũng dùng xác định các kỹ năng ngôn ngữ tiếp nhận và diễn đạt trong các lĩnh vực chú ý, chơi, cử chỉ, phát triển vốn từ, giao tiếp xã hội, ngữ nghĩa, cấu trúc ngôn ngữ, kỹ năng ngôn ngữ tổng hợp và khả năng biết đọc biết viết. Qua nhiều năm cải biên và sửa đổi, từ PLS 1 (1969) đến PLS 2 (1979), PLS 3 (1992), PLS 4

(2002) và đến năm 2011, PLS 5 là bộ công cụ đã tương đối hoàn chỉnh và đang được sử dụng rộng rãi trên thế giới. PLS 5 dùng đánh giá ngôn ngữ từ trẻ sơ sinh đến 7 tuổi, 11 tháng.

c. ASQ (Ages and Stages Questionnaire)

Từ năm 1970, Tiến sỹ Diane Bricker thuộc trường đại học Oregon đã phát triển công cụ sàng lọc tự kỷ có tên gọi là ASQ là một công cụ sàng lọc phát triển nói chung, dựa trên đánh giá của bố mẹ. Đến năm 2009 bộ câu hỏi ASQ đã phát triển thành ASQ phiên bản 3 (ASQ - 3). Các lĩnh vực đánh giá ASQ bao gồm: Giao tiếp, vận động thô, vận động tinh, giải quyết vấn đề (nhận thức), cá nhân – xã hội: xem xét khả năng tự hỗ trợ và tương tác với những người khác, phần tổng hợp. Các lĩnh vực đánh giá bắt đầu từ 2 tháng tuổi đến 80 tháng tuổi và bao gồm 6 mục nhỏ trong mỗi lĩnh vực. ASQ cũng là công cụ để đánh giá năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ bao gồm năng lực tiếp nhận và diễn đạt. Cụ thể, để đánh giá năng lực ngôn ngữ của trẻ trong giai đoạn trẻ 36 tháng tuổi gồm 6 mục sau:

- Khả năng sử dụng ngón trỏ để chỉ các bộ phận cơ thể khi được yêu cầu
- Khả năng diễn đạt một câu gồm 3 đến 4 từ
- Khả năng hiểu hai mệnh lệnh cùng một lúc, ví dụ mang cuốn sách đặt trên bàn, sau đó mang đôi giày đặt dưới ghế
- Khả năng trả lời các câu hỏi về hành động và nơi chốn khi nhìn vào những hình ảnh trong cuốn sách. Ví dụ: Con chó đang làm gì? Cô bé này đang ở đâu?
- Hiểu được khái niệm lên và xuống
- Nói được cả họ và tên khi được hỏi.

Các mục này sẽ được chấm điểm ở 3 mức: có (thể hiện trẻ có thể thực hiện được kỹ năng đó), thỉnh thoảng (thể hiện trẻ chỉ mới bắt đầu thực hiện được hành vi đó) và không bao giờ (thể hiện trẻ chưa bao giờ thực hiện được). Kết quả của bảng sàng lọc này sẽ đánh giá được khả năng phát triển của trẻ, chỉ ra điểm mạnh và yếu của trẻ để đưa ra phương pháp can thiệp phù hợp cho từng trẻ ở từng giai đoạn lứa tuổi khác nhau.

d. PEDS (Parents' Evaluation of Developmental Status)

Năm 1991, Glascoe đã phát triển một bộ công cụ dùng để sàng lọc là PEDS. Đây cũng là một công cụ sàng lọc chung, được thực hiện dưới dạng phỏng vấn phụ huynh, để sàng lọc những vấn đề về phát triển và hành vi cần những đánh giá sâu hơn. PEDS có thể được dùng ở trẻ từ lúc sinh cho đến 8 tuổi, có thể thực hiện trong vòng 2 phút. PEDS dùng để đo các lĩnh vực như vận động tinh, vận động thô, hành vi, cảm xúc xã hội, tính tự lực vấn đề trường học và năng lực ngôn ngữ gồm ngôn ngữ tiếp nhận và ngôn ngữ diễn đạt. Tùy theo từng độ tuổi sẽ có các chỉ số khác nhau để đo các lĩnh vực trên, theo đó, để đo năng lực ngôn ngữ tiếp nhận của một đứa trẻ 3 tuổi thì có các chỉ số sau:

- Chỉ vào từng phần của một bức tranh (cái mắt của con bò, bánh xe ô tô…)

- Hiểu các động từ như: chơi, thổi, nhảy…

- Gọi tên được các bộ phận của cơ thể khi người khác mô tả chức năng của chúng, (Ví dụ: Một bộ phận dùng để nghe).

- Hiểu nghĩa phủ định

- Diễn đạt chỉ lượng các nhóm đồ vật

- Hiểu được khái niệm dài và ngắn

Về ngôn ngữ diễn đạt, các chỉ số sau để đo năng lực của trẻ:

- Sử dụng thành thạo trên 200 từ

- Nói câu 3 từ trở lên

- Sử dụng chính xác các đại từ

- Biết dùng số nhiều

- Gọi tên chức năng các bộ phận khi được yêu cầu

Bảng sàng lọc sẽ đưa ra kết quả về những vấn đề phát triển của trẻ và những hành vi không mong muốn mà cha mẹ của trẻ quan tâm.

e. PEP 3 (Psychoeducational Profile - 3)

Năm 2004, Schopler và cộng sự đã phát triển bộ công cụ có tên gọi là PEP 3, đây là bộ công cụ dùng để đánh giá mức độ phát triển ở trẻ tự kỷ và các rối loạn khác liên quan. PEP 3 được tác giả và cộng sự cải biên từ PEP R năm 1990 và PEP 1979. PEP - 3 cung cấp các so sánh chuẩn để so sánh cho trẻ trong độ tuổi từ 2 đến 7 tuổi rưỡi. Nó cũng cung cấp độ tuổi phát triển tương đương cho trẻ em hoạt động từ 6 tháng đến 7 tuổi. Các thông tin thu được từ thang PEP 3 là từ hai mẫu thông tin bổ sung.

PEP 3 có tổng cộng 172 mục để đo các lĩnh vực trên, trong đó để đo lĩnh vực ngôn ngữ tiếp nhận, người ta sẽ sử dụng các mục như: Chỉ ba phần thân thể của con rối, chỉ ba phần thân thể của bản thân, chọn hình tròn, tam giác, vuông khi người khác làm test gọi tên, phân biệt hình thể lớn - nhỏ, đưa 3 vật cho người làm test khi được yêu cầu, nhận biết được tên của 3 vật thông thường khi được gọi tên, xác định đúng được bảng chữ cái khi được bạn gọi tên, thi hành lệnh gồm hai phía, đưa hai khối và sáu khối cho người đánh giá khi được bảo, chỉ 5 màu khi gọi tên, minh họa việc hiểu biết sự khác biệt trong các đại từ chỉ định, theo 4 chỉ thị gồm 1 đến 2 bước, kiên định đáp ứng với cử chỉ, ngưng hoạt động với tiếng *"không"* hay *"ngừng lại"*, ngưng hoạt động khi được gọi tên, hiệu lệnh đơn giản "*Đến đây!"*, minh họa ý nghĩa cũa 3 từ chỉ hành động, đáp ứng với câu hỏi Wh.

Để đo lĩnh vực ngôn ngữ diễn đạt, người ta sử dụng các mục sau: Câu chuyện hai chiều với hai con rối, gọi tên hình tròn, vuông và tam giác, nói tên hình thể lớn và nhỏ, nói tên 5 đồ vật, gọi đúng 14 trong 20 hình, gọi đúng 9 chữ cái, nói một câu có 4 - 5 từ, đọc đúng các số từ 1 đến 10, đọc 3 từ, đọc đúng một câu ngắn, đọc một đoạn không phạm quá 3 lỗi, đọc một đoạn và trả lời đúng hai câu hỏi về hiểu biết, đọc câu từ trích đoạn và thi hành những chỉ thị, đếm từ 2 đến 7 khối, đếm lớn tiếng từ 1 đến 10, nói tên 5 màu, yêu cầu được thức ăn hoặc nước uống, nói hai từ số nhiều, nói một đại từ, nói hai cụm với hai từ, tự nói tên khi được bảo, nói giới tính khi được hỏi, dùng đúng đại từ, dùng từ hay cử chỉ để xin giúp đỡ, dùng cú pháp theo tuổi.

Mỗi mục sẽ được chấm điểm ở 3 mức độ: 2 điểm (trẻ làm được hoàn toàn), 1 điểm (trẻ làm được có trợ giúp), 0 điểm (trẻ chưa làm được). Tổng cộng các điểm ở các mục trên sẽ cho ra điểm thô của từng lĩnh vực. Thang PEP không chỉ dùng để xác định tuổi phát triển của trẻ mà còn cho biết sự thiếu hụt của trẻ ở mức độ nào ở từng lĩnh vực. Các mức độ thiếu hụt gồm: thiếu hụt nhẹ, trung bình, nặng. Căn cứ vào kết quả này, các nhà chuyên môn sẽ đưa ra kế hoạch can thiệp cho trẻ phù hợp.

2.2.2.3. Các phương pháp can thiệp ngôn ngữ trẻ tự kỷ

Hiện nay, có rất nhiều phương pháp được sử dụng để can thiệp ngôn ngữ cho trẻ tự kỷ như: phương pháp phân tích hành vi ứng dụng (ABA), phương pháp dạy giao tiếp qua tranh ảnh (PECS), phương pháp trị liệu và giáo dục trẻ tự kỷ - trẻ khó khăn giao tiếp (TEACCH), phương pháp hơn cả lời nói (More Than Word)... Mỗi phương pháp đều có những điểm mạnh và yếu khác nhau nhưng đều có chung một mục đích là phát triển ngôn ngữ trẻ tự kỷ, cải thiện khả năng giao tiếp của trẻ tự kỷ.

a. Phương pháp phân tích hành vi ứng dụng (ABA)

Trong khoảng đầu thập niên 70, Tiến Sỹ Ole Ivar Lovaas (1927 - 2010) - một chuyên gia tâm lí thuộc trường phái Skinner, là người đầu tiên khởi xướng phương pháp phân tích và trị liệu hành vi cho trẻ tự kỷ tại Đại Học California, Los Angeles. Tiến trình để can thiệp hành vi bao gồm các bước theo tuần tự sau:

A: Đưa ra một chỉ dẫn rõ ràng, hỗ trợ chỉ dẫn như là nhắc nhở hoặc thực hiện cho trẻ nhìn thấy và sử dụng tài liệu phù hợp với mức độ của trẻ đó.

B: Đạt được sự đáp trả đúng.

C: Đưa ra sự củng cố tích cực (kết quả này nhằm hướng trẻ lặp lại hành vi trong tương lai).

ABA cũng tập trung vào cải thiện ngôn ngữ của trẻ tự kỷ thông qua các bài tập như quan sát, nhận biết, bắt chước, nói theo, yêu cầu, gọi tên, hội thoại liên tưởng, ngôn ngữ tự phát, cú pháp và ngữ pháp, vui chơi, tương tác xã hội, học nhóm, tuân theo nề nếp lớp... Sau một quá trình can thiệp, ABA sẽ được đánh giá lại bằng thang ABLLS (Bảng đánh giá kỹ năng ngôn ngữ và kỹ năng học cơ bản).

Phương pháp ABA cũng có thể loại bỏ được những hành vi tiêu cực và củng cố những hành vi tích cực của trẻ, giúp trẻ tự kỷ có thể ứng xử phù hợp hơn với cuộc sống. Phương pháp ABA đã được Lovaas khuyến cáo sử dụng cho trẻ tự kỷ từ 2 - 8 tuổi với mục tiêu dạy trẻ càng sớm càng tốt nhằm đảm bảo rằng các hành vi xã hội phù hợp được dạy ở lứa tuổi nhỏ. Lovaas cũng nhấn mạnh sự tham gia của gia đình trong việc áp dụng ABA. Những kỹ năng trẻ được học ở trường, trung tâm cần được tiếp tục củng cố tại gia đình. Sự khuyến khích động viên, hợp tác là một điều rất quan trọng của việc sử dụng phương pháp ABA. Mỗi trẻ tự kỷ khác nhau có sự đam mê và sở thích khác nhau do vậy việc vận dụng phương pháp ABA cần linh hoạt và sáng tạo.

Tuy nhiên, phương pháp ABA có hạn chế là nó mang tính máy móc, kiến thức trẻ học được ít có tính bền vững, tập trung vào việc dạy ngôn ngữ, hành vi và nhận thức, ít quan tâm đến việc dạy xúc cảm, tình cảm của trẻ.

b. Phương pháp trị liệu và giáo dục trẻ tự kỷ - trẻ khó khăn giao tiếp (TEACCH)

TEACCH: Là chữ viết tắt của Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children. Đây là phương pháp giáo dục hướng dẫn trẻ tự kỷ kỹ năng sống tự lập, hòa nhập khi trưởng thành và rèn luyện khả năng sử dụng ngôn ngữ để giao tiếp. Phương pháp này được chuyên gia Eric Schopler và cộng sự khởi xướng vào năm 1972, tại Đại Học Y Khoa North Carolina ở Chapel Hill, Hoa Kỳ.

Các chuyên gia TEACCH cho rằng trẻ tự kỷ thu thập thông tin hiệu quả bằng mắt chứ không bằng tai nghe. Vì vậy, chuyên gia TEACCH thường dùng hình ảnh để hướng dẫn trẻ tự kỷ sinh hoạt đúng theo thời khóa biểu để tạo nên thói quen về mặt sinh hoạt, học tập, cũng như biểu hiện những hành vi thích hợp và tích cực. Nội dung của phương pháp TEACCH tập trung vào các kỹ năng như: bắt chước, nhận thức, vận động tinh, vận động thô, tư duy, tự lập, phối hợp tay mắt, quan hệ xã hội và ngôn ngữ. Trong đó, lĩnh vực ngôn ngữ tập trung vào các bài tập từ thấp (0 - 1 tuổi) đến cao (5 - 6 tuổi) như: phát âm, bắt chước âm thanh, gọi tên đồ vật, con vật, các thành viên gia đình thông qua hình ảnh, tập hát, tập "*xin*", diễn tả nhu cầu và ước muốn, bài tập chọn lựa, nhận biết

đồ vật của các bạn trong lớp, hiểu câu hỏi và trả lời "*dạ không",* đặt câu hỏi, phân biệt các cặp đối nghĩa, trình bày ý của người này cho người khác, gọi tên hình dạng - màu sắc, kể chuyện, gọi tên những ngày trong tuần, nhận biết hôm nay, ngày mai, hôm qua... Các khả năng học hỏi ngôn ngữ của trẻ sẽ được đánh giá lại bằng thang PEP.

Hạn chế là chương trình can thiệp tiến triển chậm chạp, quá cấu trúc đối với trẻ, làm hạn chế sự ra quyết định và sự sáng tạo của trẻ mặc dù sự linh hoạt có thể được khuyến khích trong khuôn khổ và những trẻ bị nặng, không chịu hợp tác thì rất khó can thiệp.

c. Phương pháp dạy giao tiếp thông qua tranh ảnh (PECS)

Năm 1994, hai tác giả Andy Bondy và Lori Frost đã sử dụng tranh ảnh để dạy trẻ giao tiếp và phát triển phương pháp dạy giao tiếp thông qua tranh ảnh, gọi là PECS. PECS là chữ viết tắt của Picture Exchange Communication System. Đây là phương pháp để phát triển giao tiếp xã hội cho trẻ tự kỷ, đã được phổ biến và sử dụng nhiều nơi trên thế giới. Những chuyên gia về ngôn ngữ này cho rằng trẻ tự kỷ thường có lối suy nghĩ qua hình ảnh, và vì vậy, trẻ tự kỷ có khả năng học bằng mắt hơn bằng tai nghe. Các kết quả nghiên cứu cho thấy PECS có hiệu quả trong cải thiện việc học từ/ ngôn ngữ ngắn hạn của trẻ tự kỷ. Với việc sử dụng tranh ảnh để dạy trẻ trẻ giao tiếp, đây là phương pháp thực tế và hấp dẫn trẻ, cho hiệu quả cao trong giao tiếp và phát triển nhận thức. Trong PECS, ngôn ngữ lời nói được thay thế bằng việc sử dụng thẻ cho hình ảnh giao tiếp. Khi trẻ tự kỷ chưa có ngôn ngữ hoặc ngôn ngữ bị hạn chế, hình ảnh sẽ giúp trẻ yêu cầu người khác và thực hiện theo yêu cầu của người khác. Hình ảnh lúc này là trung gian để truyền tải thông tin diễn ra mối quan hệ tương tác giữa trẻ tự kỷ và người lớn.

Nghiên cứu của Yoder (2010) và Pasco (2011) đều nhận thấy với vai trò của PECS, trẻ tự kỷ đã có tiến bộ rõ rệt trong ngôn ngữ không dùng lời. Phương pháp PECS sẽ giúp trẻ có được kỹ năng xác định hình ảnh là một trong những kỹ năng của hành vi ngôn ngữ.

Hạn chế của phương pháp này là không có khả năng đứng độc lập và phải phối hợp với các phương pháp khác. Một số chuyên gia tự kỷ cho rằng PECS chỉ có hiệu quả đối với trẻ tự kỷ chưa biết sử dụng ngôn từ có chủ đích hay khả năng ngôn ngữ đang ở

mức độ phát triển chậm, hoặc trẻ chưa thể nói được. Do đó, nhiều phụ huynh không muốn con mình học tập theo phương pháp này. Họ sợ trẻ sẽ trở nên lười nói, chỉ muốn sử dụng hình ảnh hay nhấn nút để truyền đạt ý muốn. Do đó, PESC chỉ là một trong những phương pháp khởi đầu mà thôi. Khi sử dụng PECS phải phối hợp với các phương pháp trị liệu khác.

d. Phương pháp More Than Word (Hơn cả lời nói)

Năm 1999 Fern Sussman – chuyên gia về ngôn ngữ đã thiết kế chương trình này dựa trên cuốn tài liệu *"Phát triển ngôn ngữ và kỹ năng xã hội ở trẻ nhỏ"* của Elaine Weitzman năm 1992. Phương pháp tiếp cận của More Than Words tập trung vào can thiệp sớm về ngôn ngữ dựa trên học thuyết ngôn ngữ xã hội và đáp ứng của cha mẹ với trẻ (the Social Learning and Responsive Approach) gồm những đặc điểm sau: 1) Cho phép trẻ khởi xướng giao tiếp; 2) Theo sự dẫn dắt của trẻ và tương tác để giao tiếp với trẻ: giúp trẻ giao tiếp dựa trên sự quan tâm và động lực của trẻ 3) Đối xử với trẻ khi trẻ giao tiếp như thể là trẻ đang đưa ra các thông tin có ý nghĩa (ngay cả khi điều trẻ thể hiện không có ý nghĩa hoặc cha mẹ không hiểu những điều trẻ "*nói*") và đáp ứng với trẻ mặc dù giao tiếp của trẻ có khác biệt; 4) Sử dụng các tình huống tự nhiên xảy ra hàng ngày để làm bối cảnh cho trẻ học giao tiếp. Do đó giao tiếp là nói về những điều có ý nghĩa trong đời thực; 5) Sử dụng các cấu trúc và sự lặp lại theo cách tự nhiên, có thể dự đoán được trong các hoạt động hàng ngày giúp trẻ học hỏi dễ dàng hơn; 6) Sử dụng công cụ hỗ trợ thị giác như tranh, ảnh, chữ viết để giúp trẻ hiểu những điều người khác nói cũng như để trẻ bày tỏ bản thân; 7) Tạo ra một môi trường khuyến khích trẻ giao tiếp.

Năm 2005 Mc Conachie và cộng sự đã nghiên cứu 51 trẻ tuổi từ 24 đến 48 tháng tuổi chia thành 2 nhóm, một nhóm áp dụng "*More than Word"* và một nhóm không.

Kết quả cho thấy nhóm trẻ áp dụng phương pháp "*Hơn cả lời nói*‖ đã tăng rõ rệt khả năng đáp ứng với cha mẹ và tăng vốn từ.

Tóm lại, để can thiệp ngôn ngữ cho trẻ tự kỷ, có rất nhiều phương pháp khác nhau, mỗi phương pháp đều có những ưu và nhược điểm của nó và tùy theo mỗi trẻ sẽ lựa chọn các

phương pháp trị liệu sao cho phù hợp. Tuy nhiên, mỗi phương pháp không áp dụng độc lập mà cần có sự hỗ trợ, phối hợp của các phương pháp khác nhau thì hiệu quả can thiệp sẽ cao hơn, các nhà trị liệu thường lấy cái hay, cái đẹp của phương pháp này và kết hợp với cái hay, cái đẹp của phương pháp khác để đem lại hiệu ứng tích cực. Đó là sự trộn lẫn một chút phương pháp TEACCH của Eric Schopler, một chút ABA của Lovaas, và một chút PECS của Bondy. Ví dụ, một chuyên gia ABA có thể kết hợp phương pháp ngồi sàn (floortime), hình ảnh của PECS, thời khóa biểu của TEACCH, và những phương pháp trị liệu khác về ngôn ngữ để dạy trẻ tự kỷ biết giao tiếp xã hội, trao đổi cảm xúc và ngôn ngữ hai chiều.

2.2.2. Lịch sử nghiên cứu năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ ở Việt Nam

Ở nước ta, hội chứng tự kỷ chỉ được quan tâm khoảng hai chục năm trở lại đây, trước đó chỉ nói đến một cách lý thuyết, chưa thực sự đi sâu vào nghiên cứu và trị liệu. Các nghiên cứu về năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ cũng vậy, đa phần chỉ được nói đến một cách chung chung, mãi đến thế kỉ XXI, các khoa tâm thần của một số bệnh viện trên toàn quốc bắt đầu có những báo cáo và nghiên cứu về năng lực ngôn ngữ của trẻ tự kỷ như: nghiên cứu về công cụ đánh giá, nghiên cứu về đặc điểm ngôn ngữ và nghiên cứu về các phương pháp can thiệp ngôn ngữ của trẻ tự kỷ.

2.2.2.1. Nghiên cứu công cụ đánh giá năng lực ngôn ngữ trẻ tự kỷ

Năm 2011, tác giả Lê Thị Minh Hà với đề tài *"ASQ - bộ công cụ sàng lọc, phát hiện và can thiệp sớm trẻ có nhu cầu giáo dục đặc biệt"* đã làm rõ những nội dung chính, mục tiêu và cách sử dụng của thang đo. Đây là thang đo theo dõi sự phát triển của trẻ trên 5 lĩnh vực, bao gồm cả ngôn ngữ tiếp nhận và diễn đạt trong lĩnh vực giao tiếp, từ đó phát hiện các điểm mạnh cũng như lĩnh vực mà trẻ cần hỗ trợ. Thang đo đã được thực hiện rộng rãi ở nhiều nước trên thế giới. Ở Việt Nam, để đo năng lực ngôn ngữ ở trẻ tự kỷ, thì đây là một trong số những bộ công cụ hữu ích được tác giả nghiên cứu và đem vào sử dụng, đóng góp thêm một công cụ hữu hiệu trong việc sàng lọc, phát hiện và can thiệp sớm cho trẻ có nhu cầu đặc biệt tại Việt Nam.

Năm 2014, tác giả Nguyễn Thị Thanh trong đề tài *"Biện pháp phát triển kỹ năng giao tiếp cho trẻ tự kỷ 3 - 4 tuổi"* đã thiết kế 5 tiêu chí để đánh giá kỹ năng giao tiếp của trẻ. Trong đó, kỹ năng hiểu ngôn ngữ và diễn đạt ngôn ngữ, tác giả sử dụng 5 tiêu chí và đánh giá từng chỉ số theo 3 mức độ: 0 điểm (trẻ không thực hiện được), 1 điểm (trẻ thực hiện được nhờ trợ giúp), 2 điểm (trẻ tự thực hiện). Điểm tối đa của 2 tiêu chí này là 10 điểm. Các tiêu chí đo kỹ năng hiểu ngôn ngữ như sau:

+ Hiểu chỉ dẫn bằng lời kết hợp với cử chỉ, hành động.

+ Hiểu được những chỉ dẫn bằng lời nói

+ Hiểu tranh, đồ vật và chỉ vào tranh, đồ vật khi được nêu tên

+ Hiểu được các cử chỉ thể hiện cảm xúc

+ Hiểu tình huống chơi giả vờ đơn giản.

Các tiêu chí đo kỹ năng diễn đạt ngôn ngữ của trẻ 3 - 4 tuổi như sau:

+ Đáp ứng với người lớn bằng cách nhìn mặt và quay theo tiếng động.

+ Sử dụng cử chỉ/lời nói/hành động để yêu cầu/từ chối

+ Sử dụng cử chỉ/lời nói/hành động để đưa ra thông tin/ trả lời câu hỏi

+ Sử dụng cử chỉ/lời nói/hành động để thu hút sự chú ý, duy trì giao tiếp.

Các tiêu chí này có vai trò quan trọng trong việc đánh giá kỹ năng hiểu ngôn ngữ và diễn đạt ngôn ngữ ở trẻ tự kỷ từ 3 - 4 tuổi, để từ đó đánh giá được mức độ giao tiếp của trẻ tự kỷ.

Năm 2015, tác giả Đào Thu Thủy trong luận án tiến sỹ đã thiết kế một thang đo để đánh giá hành vi ngôn ngữ của trẻ tự kỷ từ 3 đến 6 tuổi. Thang đo được thiết kế dựa trên các nguồn tài liệu liên quan đến sự phát triển hành vi ngôn ngữ trẻ tự kỷ như: ABLS (thang đánh giá khả năng học tập và ngôn ngữ) của James W. Partington và Mark L. Sundberg, 8 tập sách Small Step của Moira Pieterse, Robin Treloar và Sue Cairns, 100 bài tập dạy trẻ tự kỷ trong cuốn can thiệp hành vi trẻ tự kỷ. Phiếu đánh giá hành vi ngôn ngữ được thiết kế để đo 7 yếu tố: yêu cầu bằng ngôn ngữ, bắt chước ngôn ngữ, ghi

nhớ hình ảnh ngôn ngữ, hành vi ngôn ngữ biểu hiện thông qua thị giác, hiểu ngôn ngữ, nối tiếp lời nói và diễn đạt ngôn ngữ. Mỗi yếu tố đều được đánh giá theo điểm số từ 1 đến 4 tương ứng với từ "*không biết"* đến "*chủ động"* và căn cứ vào các dạng bài tập khác nhau.

Trong đó, ở lĩnh vực hiểu ngôn ngữ, tác giả đưa ra các bài tập để đo bao gồm:

+ Thực hiện theo yêu cầu của người khác: thực hiện một mệnh lệnh với một nhiệm vụ, thực hiện một mệnh lệnh với hai nhiệm vụ, thực hiện một mệnh lệnh với hai nhiệm vụ không liên quan, thực hiện một mệnh lệnh với ba nhiệm vụ liên quan, hiểu câu hỏi: Ai? Cái gì? Đâu?

+ Hiểu và trả lời các thông tin cá nhân: con tên gì, con mấy tuổi, con là nam hay nữ, địa chỉ nhà, con học lớp nào, trường nào.

+ Thực hiện một số nề nếp lớp học: chào cô khi đến trường, cất giày dép đúng nơi qui định, biết xếp hàng, ngồi đúng chỗ, đi vệ sinh đúng nơi qui định, làm theo hướng dẫn của cô.

+ Khả năng học toán: đếm vẹt từ 1 - 10, đếm số lượng từ 1 -10 tương ứng, nhận biết các số từ 1 - 10, phân biệt lớn, nhỏ, thêm bớt trong phạm vi 5, thêm bớt trong phạm vi 10.

Ở lĩnh vực diễn đạt ngôn ngữ, các bài tập được tác giá lựa chọn là:

+ Bộc lộ cảm xúc trong cuộc sống hằng ngày: vui, buồn, giận dữ, lo lắng,...

+ Chơi tượng trưng: Giả bộ cảm xúc, giả bộ chơi với đồ vật, giả bộ hoạt động, chơi giả vờ một mình, chơi đóng vai, chơi chung...

+ Diễn đạt ngôn ngữ bằng lời: từ đơn, câu hai từ, sử dụng trạng ngữ trong câu, câu có đầy đủ thành phần trạng ngữ, tính từ hoặc động từ, sử dụng mẫu câu "*Nếu... thì"*, sử dụng mẫu câu "*tại vì... cho nên...".*

+ Diễn đạt sự việc: kể lại món ăn trong bữa ăn, kể lại các hoạt động trong làm, nêu lại tên nhân vật trong truyện ngắn, kể lại hoạt động vừa xảy ra, kể lại câu chuyện ngắn tầm 5 - 7 câu, kể lại một sự việc xảy ra trong quá khứ.

Thang đo có ý nghĩa quan trọng trong việc đánh giá hành vi ngôn ngữ của trẻ tự kỷ từ 3 - 6 tuổi, thông qua thang đo, người đánh giá có thể biết được tình trạng ngôn ngữ của trẻ hiện tại, biết được trẻ cần và thiếu những tiêu chí nào để bổ sung vào chương trình can thiệp ngôn ngữ của trẻ, giúp trẻ phát triển toàn diện hơn.

2.2.2.2. Nghiên cứu đặc điểm ngôn ngữ của trẻ tự kỷ

Năm 2007, tác giả Vũ Thị Bích Hạnh trong tác phẩm *"Tự kỷ - phát hiện sớm và can thiệp"* đã phân tích và trình bày các đặc điểm ngôn ngữ của trẻ tự kỷ ở hai mặt là hiểu ngôn ngữ và thể hiện ngôn ngữ thông qua ba mức độ tự kỷ là nhẹ, vừa, nặng. Ở trẻ tự kỷ mức độ nhẹ, trẻ có thể hiểu và thực hiện được vài ba mệnh lệnh liên tiếp, hiểu và mô tả được những từ mô tả tính trạng, so sánh vật, sự việc. Trẻ có thể phát hiện được những tranh hoặc những điểm giống nhau, khác nhau của bức tranh và gọi tên chúng. Trẻ hiểu và trả lời được câu hỏi cái gì, ở đâu, làm gì, như thế nào. Tuy nhiên, câu hỏi tại sao thì trẻ chỉ trả lời được trong những tình huống thường gặp vì trẻ khó kết nối các thông tin và thiếu khả năng khái quát, ngôn ngữ còn nhiều hạn chế. Ở trẻ tự kỷ mức độ vừa, trẻ nhận biết và gọi tên được các thành viên trong gia đình, các đồ vật xung quanh, các bộ phận cơ thể, trẻ hiểu và mô tả được một số từ mô tả trạng thái. Trẻ xác định được các vị trí khi xem tranh nếu được hỏi. Trẻ có thể nói câu gồm 2 - 3 từ, trẻ cũng biết hỏi cái gì, của ai, đang làm gì. Trẻ ở mức độ nặng, khả năng biểu đạt của trẻ hạn chế, trẻ thường thể hiện nhu cầu của mình bằng việc cầm tay người khác đặt vào vật, phát âm của trẻ chưa rõ ràng, âm sắc cao và ngữ điệu đều.

Cuốn sách có vai trò quan trọng trong việc cung cấp các thông tin về đặc điểm ngôn ngữ của trẻ tự kỷ, để từ đó hiểu trẻ hơn, là cơ sở quan trọng trong việc thiết kế các bài tập phù hợp với trẻ, hạn chế các khiếm khuyết về ngôn ngữ.

Năm 2009, trong luận án tiến sỹ, tác giả Ngô Xuân Điệp đã tiến hành khảo sát, phân tích và đưa ra các đặc điểm về nhận thức của trẻ tự kỷ: khả năng nhận thức môi

trường tự nhiên, khả năng nhận thức mối quan hệ xã hội, nhận thức thể hiện qua cảm nhận, qua khả năng tưởng tượng và khả năng ngôn ngữ của trẻ tự kỷ. Khi so sánh giữa khả năng kể chuyện và khả năng nghe hiểu ngôn ngữ của trẻ tự kỷ, tác giả nhận thấy rằng: trẻ tự kỷ gặp hạn chế trong khả năng diễn đạt ngôn ngữ hơn là khả năng hiểu ngôn ngữ. Ngoài ra, khả năng gọi tên sự vật là khả năng trẻ nhận biết và gọi tên đúng danh từ của đồ vật, khả năng này có tới 72,7% trẻ tự kỷ chưa bằng trẻ bình thường 2,5 tuổi. Khi so sánh khả năng gọi tên sự vật của trẻ bình thường, tác giả thấy có một sự khác nhau rõ ràng giữa hai nhóm: Ở mức độ nhận thức rất kém, khi không có trẻ bình thường nào rơi vào thì trẻ tự kỷ có tới 72,1%. Ở mức độ nhận thức rất tốt khi trẻ bình thường có tới 58,8% thì ở trẻ tự kỷ chỉ có 1,9%. Như vậy, khả năng gọi tên sự vật ở trẻ tự kỷ hạn chế nhiều so với trẻ bình thường cùng tuổi.

Năm 2014, tác giả Nguyễn Thị Thanh trong luận án của mình đã thực hiện việc đánh giá và đo lường kỹ năng ngôn ngữ của 30 trẻ tự kỷ từ 3 - 4 tuổi ở các mức độ nặng, vừa, nhẹ tại các trường trên địa bàn Hà Nội. Thông qua công cụ đánh giá của mình, tác giả đã thu được kết quả như sau:

+ Ở kỹ năng nghe hiểu ngôn ngữ: trẻ tự kỷ nghe và hiểu được một số mệnh lệnh đơn giản trong quá trình giao tiếp với cô giáo và các bạn. Trong tổng số 30 trẻ được đánh giá, có 10 trẻ được đánh giá là 0 điểm chiếm 33,3% và 2 trẻ đạt 7 điểm chiếm 6,7%, điểm tập trung trong khoảng từ 0 - 7 điểm (điểm tối đa là 10 điểm).

+ Ở kỹ năng sử dụng ngôn ngữ: điểm tập trung trong khoảng từ 0 đến 9 điểm (điểm tối đa ở kỹ năng này là 10), 1 trẻ đạt 9 điểm chiếm 3,3% và 9 trẻ đạt 0 điểm chiếm 30%. Cho thấy, trẻ tự kỷ đã biết sử dụng ngôn ngữ như là một phương tiện để vận dụng vào trong quá trình giao tiếp nhưng kết quả đạt được trên mặt bằng chung còn rất thấp.

Kết quả khảo sát đặc điểm ngôn ngữ này của trẻ tự kỷ có ý nghĩa quan trọng trong công tác nghiên cứu và giáo dục, là cơ sở để các nhà giáo dục đề ra các phương pháp, các bài tập nhằm cải thiện kỹ năng ngôn ngữ của trẻ tự kỷ.

2.2.2.3. Nghiên cứu phương pháp can thiệp ngôn ngữ trẻ tự kỷ

Vũ Thị Bích Hạnh là một trong số những tác giả đầu tiên quan tâm và nghiên cứu về phương pháp dạy trẻ tự kỷ, đặc biệt là phương pháp trị liệu âm ngữ. Năm 2004, tác giả đã xuất bản cuốn sách *"Hướng dẫn thực hành âm ngữ trị liệu"*. Nội dung cuốn sách tập trung vào các thông tin cơ bản thuộc lĩnh vực các khó khăn về giao tiếp và cách xử lý chúng, cụ thể như: chức năng nghe và phục hồi chức năng cho người bị nghe kém, bệnh lý về cấu âm, âm vị học và phục hồi chức năng lời nói cho người bị khe hở môi và vòm miệng, các bệnh nói khó, nói lắp và cách xử lý chúng. Đồng thời, cuốn sách cũng làm rõ các khái niệm về chức năng giao tiếp, các mốc phát triển ngôn ngữ của trẻ bình thường và các kỹ thuật phát triển giao tiếp ở trẻ em như cách luyện âm, cách phát âm, kết nối từ... Đây là cuốn tài liệu đầu tiên tại Việt Nam dùng đào tạo cán bộ âm ngữ trị liệu cho các cơ sở chuyên ngành Phục hồi chức năng cũng như cán bộ giáo dục.

Năm 2008, tác giả Đào Thu Thủy với đề tài "*Xây dựng bài tập phát triển giao tiếp tổng thể cho trẻ Tự kỷ tuổi mầm non"* đã đề xuất các bài tập phát triển giao tiếp cho trẻ tự kỷ tuổi trong độ tuổi (24 – 36 tháng tuổi) theo cấu trúc sau:

- Mục đích: sau mỗi bài tập trẻ đạt được một mức độ kỹ năng cụ thể;
- Chuẩn bị: các đồ dùng, đồ chơi, phương tiện dạy học;
- Cách hướng dẫn: đưa ra những gợi ý để tiến hành thực hiện bài tập;
- Đánh giá: đưa ra các tiêu chí đánh giá hiệu quả của bài tập.

Với cấu trúc này, tác giả đã đề xuất các bài tập theo 5 chủ đề: 1) Chủ đề bản thân: trong chủ đề này, tác giả thiết kế các bài tập giúp trẻ có những hiểu biết về một số bộ phận cơ thể; biết chào hỏi, tạm biệt đúng ngữ cảnh; biết đáp ứng phù hợp với các từ chỉ hành động; biết thể hiện nhu cầu mong muốn của mình và biết làm theo chỉ dẫn của người khác. 2) Chủ đề gia đình: gồm các bài tập hướng dẫn trẻ nhận biết người thân, những hành động những người thân đang thực hiện trong cuộc sống gia đình như: giặt giũ, đọc báo, nấu nướng... 3) Chủ đề về đồ dùng - đồ chơi: là các bài tập hướng dẫn trẻ nhận biết các đồ dùng, đồ chơi trong gia đình, phân biệt được màu sắc: xanh - đỏ, các hình dạng: tròn – vuông... 4) Chủ đề về thế giới tự nhiên: bao gồm các bài tập

làm quen, nhận biết tên gọi một số con vật, một số loại quả thường gặp; 5) Chủ đề các phương tiện giao thông: hướng dẫn trẻ biết tên gọi của một số phương tiện giao thông: xe đạp, ôtô, xe máy. Các bài tập trong mỗi chủ đề được thiết kế theo hướng tiếp cận giao tiếp tổng thể.

Tác giả đã tiến hành thử nghiệm để đánh giá hiệu quả. Kết quả thử nghiệm: trong 23 giáo viên tham gia sử dụng thì có 15 giáo viên cho là các bài tập có hiệu quả tốt và 08 giáo viên cho là bình thường.

Một nghiên cứu của tác giả Nguyễn Văn Thọ về *"Ứng dụng âm nhạc trong trị liệu cho trẻ tự kỷ"*, đã đem lại những thành tựu to lớn trong lĩnh vực ngôn ngữ. Theo tác giả "*âm nhạc là một kích thích hấp dẫn đặc biệt với trẻ tự kỷ nên trẻ có thể tham gia rất tốt các hoạt động âm nhạc, điều đó đóng góp cho hiệu quả của trị liệu âm nhạc"*. Với phương pháp này, người ta sử dụng những kỹ thuật như: 1) Các bài tập xướng âm: Hát cá nhân. Kết hợp giữa những nguyên âm và phụ âm với sự chuyển điệu thích hợp, có sự hỗ trợ nhịp thở; 2) Hát và hát nói (chanting): Hát kiểu Thánh ca, hát nhịp đều đều, tụng kinh, đồng giao…; 3) Vận động: Múa, vận động sáng tạo, luyện tập nhịp điệu và các kỹ thuật bắt chước; 4) Những trò chơi âm nhạc; 5) Thao tác trên nhạc cụ: Sử dụng các kỹ thuật bắt chước hoặc ứng tác. Có thể là hình thức hoạt động nhóm hoặc một trẻ với một nhà trị liệu; 6) Nghe âm nhạc.

Với những kỹ thuật này, phương pháp đã đem lại những tiến bộ rõ rệt trong lĩnh vực ngôn ngữ như sau: trẻ bắt đầu thiết lập ý định giao tiếp; bắt đầu tương tác bài hát với hành động, cụ thể là khi trẻ đã hiểu những ý định giao tiếp, đã đáp ứng giao tiếp, trẻ tập những bài hát hay những bài đồng giao có sự hòa hợp giữa hát, nhịp và đập nhịp cơ thể; phát triển cơ miệng, cụ thể là khi chơi những nhạc cụ gió, trẻ được tập thao tác những bài tập bắt chước – vận động miệng giúp phát âm rõ ràng; trị liệu âm nhạc cũng giúp trẻ hình thành ngữ điệu tốt hơn, trẻ nói trôi chảy và biết chỉnh sửa ngữ điệu.

Tóm lại, vấn đề ngôn ngữ của trẻ tự kỷ được các nhà khoa học quan tâm, nghiên cứu ở nhiều mặt, nhiều lứa tuổi khác nhau. Có nghiên cứu về công cụ chẩn đoán ngôn ngữ,

có nghiên cứu lại miêu tả đặc điểm ngôn ngữ trẻ, những khiếm khuyết ngôn ngữ mà trẻ tự kỷ đang gặp phải, cũng có nhiều nghiên cứu về các phương pháp trị liệu để can thiệp ngôn ngữ cho trẻ tự kỷ. Tất cả các nghiên cứu đều có ý nghĩa to lớn trong lý luận và thực tiễn. Tuy nhiên, vẫn chưa có nghiên cứu cụ thể nào chuyên sâu về mô tả đặc điểm ngôn ngữ của trẻ tự kỷ ở hai mặt tiếp nhận và diễn đạt ngôn ngữ, chưa có nghiên cứu nào nghiên cứu về mối tương quan của ngôn ngữ với các yếu tố khác như mức độ tự kỷ hay mức độ phát triển tâm vận động.

III. CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

3.1. Vấn đề nghiên cứu về trẻ có rối loạn phổ tự kỉ

Trong các nghiên cứu mới nhất về trẻ có RLPTK được công bố trên *website: Autism speaks*, 2012 thì vào tháng 3 năm 2012, Trung tâm Kiểm soát và Phòng ngừa Bệnh (CDC) đã điều chỉnh tỷ lệ trẻ có RLPTK ở Hoa Kỳ với con số mới là 1 trẻ có RLPTK/88 trẻ em. Điều này cho thấy sự gia tăng 23% so với ước tính trước đó của CDC là 1/110 trẻ em, được báo cáo trong năm 2009. Con số này tăng lên 78% so với ước tính năm 2007 của CDC là 1/150. Theo các ước tính trước đó, con số cập nhật vẫn cho thấy tỷ lệ trẻ trai/trẻ gái vẫn còn rất cao 1/54 trẻ trai, so với 1/252 trẻ gái. Trong nghiên cứu năm 2014 của Newschaffer C.J., Croen L.A., Daniels J. thì tỷ lệ trẻ RLPTK xét theo giới tính giữa nam và nữ là 4,3 : 1 (Newschaffer C.J., Croen L.A., Daniels J, 2014).

Theo số liệu thống kê của Cục thống kê Trung ương thì ở Nga tỷ lệ trung bình trẻ RLPTK năm 1999 là 26/10.000 (Башина В.М, 1999). Năm 2012, Hội nghị "*Tự kỷ, các sự hỗ trợ nền tảng*" đã thống kê có khoảng 1% dân số của trẻ em Nga, và điều này tương ứng với thống kê thế giới về tỷ lệ khuyết tật phát triển này. Tuy nhiên, theo dữ liệu tổng hợp nhận được từ các khu vực của Liên bang Nga bởi Bộ Lao động và Bảo vệ Xã hội thì năm 2015, chỉ có 7.500 trẻ em được chẩn đoán có RLPTK ở Nga, tức là thấp hơn gần 40 lần so với số lượng được dự báo tương ứng với 1% (Анастасия Смирдова, 2017).

Ở Châu Á thì nhóm nghiên cứu, đứng đầu nghiên cứu là tiến sĩ Young Shin Kim thuộc Trung tâm nghiên cứu trẻ em thuộc Đại học Yale cùng các đồng sự người Hàn Quốc và đồng tác giả là giáo sư Roy Richard Gilker (ĐH George Washington), chuyên gia về Nhân học đã

phối hợp với các nhà khoa học Hoa Kỳ và Canada nghiên cứu so sánh tỷ lệ trẻ có RLPTK ở Hàn Quốc so với Hoa Kỳ và kết quả nghiên cứu đã được đăng trên Tạp chí Tâm thần học của Mỹ. Kết quả nghiên cứu đã đưa ra một tỷ lệ kinh ngạc ở trẻ em Hàn Quốc có RLPTK cao hơn nhiều so với tỷ lệ này tại Hoa Kỳ. Tỷ lệ RLPTK ở Hàn Quốc là 2.64%, cứ có 38 em thì có 1 trẻ có RLPTK, đáng lưu ý là tỷ lệ RLPTK ở trẻ em gái khá cao. Nhóm đã tiến hành lấy mẫu từ 55.000 trẻ em có độ tuổi từ 5 đến 7 tuổi được thống kê từ 5 năm trở lại đây, 2/3 trong số trẻ RLPTK. Nghiên cứu này cho thấy một phần gia tăng tỷ lệ của trẻ RLPTK là do các yếu tố như nhận thức cộng đồng tăng lên hoặc do mở rộng các tiêu chuẩn chẩn đoán (Kim, Y. S., Leventhal, B. L., Koh, Y., Fombonne, E., Laska, E., Lim, E., Grinker, R. R., 2011).

Có thể thấy, kết quả nghiên cứu dịch tễ của các nhà khoa học trên thế giới là một nỗ lực nhằm tìm hiểu quy mô của vấn đề về tỷ lệ tăng đột biến của trẻ có RLPTK trên thế giới và ở các nước Châu Á. Các nghiên cứu này đóng góp vào cơ sở chứng cứ cần thiết để thiết kế, nghiên cứu sâu hơn và đưa ra các chính sách nhằm đảm bảo phân bổ hiệu quả các nguồn lực và dịch vụ cho công tác chăm sóc, giáo dục trẻ có RLPTK.

Ở Việt Nam, một số nghiên cứu về tỷ lệ RLPTK được thực hiện ở một số đơn vị như: Bệnh viện Nhi Trung ương, Bệnh viện Nhi đồng 1, TP.HCM và các tác giả như Ngô Xuân Điệp (2009), Nguyễn Thị Hồng Thúy (2012), Nguyễn Thị Hương Giang (2012), Phạm Trung Kiên (2013), Nguyễn Thị Hoàng Yến (2014), Đào Thị Thu Thủy (2014), Trần Thị Minh Thành (2015), Đỗ Thị Thảo (2015), Nguyễn Nữ Tâm An (2015).

Tại khoa Phục hồi chức năng, Bệnh viện Nhi Trung ương giai đoạn từ năm 2000 – 2007 cho thấy: số lượng trẻ được chẩn đoán và can thiệp RLPTK ngày càng đông; số trẻ đến khám năm 2007 tăng gấp 33 lần so với năm 2000; xu thế trẻ có RLPTK tăng nhanh từ 122% – 268% trong giai đoạn từ năm 2004 – 2007 so với năm 2000.

Thống kê tại Bệnh viện Nhi đồng 1, TP. HCM, nếu như năm 2000, bệnh viện chỉ điều trị cho 2 trẻ RLPTK thì năm 2004 con số này đã là 170 trẻ, đến năm 2008, con số này đã tăng gấp 2 lần, tức là 324 trẻ, trong đó *tự kỷ điển hình* là 110 trẻ, *tự kỷ không điển hình* là 206 trẻ.

Tác giả Nguyễn Thị Hương Giang và cộng sự (2008) đã tiến hành nghiên cứu "*Xu thế mắc và một số đặc điểm dịch tễ học của TTK điều trị tại Bệnh viện Nhi Trung ương giai đoạn*

2000 – 2007" và kết quả nghiên cứu cho thấy, sự gia tăng nhanh tỷ lệ trẻ từ 18 đến 24 tháng được chẩn đoán có RLPTK là 0,46% (Nguyễn Thị Hương Giang, Trần Thị Thu Hà, 2008).

Như vậy, các nghiên cứu về trẻ có RLPTK ở Việt Nam chủ yếu được thực hiện trên phương diện y tế, tâm lý và giáo dục và vấn đề về trẻ có RLPTK ở Việt Nam đã và đang được quan tâm nghiên cứu nhưng đây mới chỉ là con số mang tính ước lượng tương đối. Để có thể đưa ra một con số chính thức và chính xác, cần có đội ngũ nhà chuyên môn, cũng như công cụ chẩn đoán, tiêu chí chẩn đoán thống nhất với sự hỗ trợ của các nguồn lực, các đơn vị có liên quan để thực hiện một nghiên cứu cấp quốc gia nhằm đem đến lợi ích cho trẻ RLPTK và gia đình trẻ cùng việc đề xuất các chiến lược, chính sách về trẻ có RLPTK.

3.1.1. Những nghiên cứu về kĩ năng giao tiếp của trẻ có rối loạn phổ tự kỉ

Trên thế giới, đã có nhiều tác giả nghiên cứu về KNGT và các nhóm kĩ năng thành phần của trẻ có RLPTK. Cụ thể:

Rubin, Fein, & Vandenberg (1983) cho rằng, đối với trẻ phát triển bình thường ở tuổi mầm non (2 - 6 tuổi) thường được dạy tương tác và chơi với bạn. Lúc đầu trẻ nào cũng chơi một mình với đồ chơi, dần dần chơi song song, cùng chơi một đồ chơi nhưng không nhất thiết tương tác với bạn. Đến 3 - 4 tuổi trẻ dần dần biết chơi chung và hợp tác, tự tiết chế cảm xúc cần thiết để chơi chung, biết chờ đợi tới phiên mình trong các trò chơi nhóm. Đến 5 tuổi thì trẻ bắt đầu tương tác nhiều hơn như biết nói đùa, chia sẻ đồ chơi với bạn và biết nói chuyện lần lượt với bạn. Nhưng đối với trẻ MN có RLPTK thì trẻ không biết chơi xã hội, không biết giao tiếp với bạn (Rubin, Fein, & Vandenberg, 1983).

Rogers (2000) cho thấy các khởi đầu xã hội của trẻ có RLPTK ít bị ảnh hưởng bởi phương pháp tiếp cận qua trung gian ngang hàng (thông qua bạn bè cùng trang lứa) so với các đáp ứng xã hội. Những phát hiện này cho thấy trẻ có thể được đào tạo tốt để đáp ứng một cách thích hợp nhưng không thể bắt đầu với các bạn của trẻ một cách độc lập. Tuy nhiên, nếu không có sự khởi đầu từ trẻ có RLPTK, trẻ em bình thường có thể bỏ những nỗ lực của mình để tương tác với trẻ có RLPTK.

Bellini, Peters, Benner & Hopf (2007) cho rằng phạm vi các khó khăn mà trẻ có RLPTK bao gồm những khó khăn trong giao tiếp với người khác, xử lý và tích hợp thông

tin từ môi trường, thiết lập và duy trì các mối quan hệ xã hội và tham gia vào môi trường mới. Hume, Bellini & Pratt (2005) cũng chỉ ra rằng mặc dù các KNGT bị thiếu hụt là một trong những đặc trưng chính của trẻ có RLPTK, nhưng một số biện pháp khuyến nghị của nghiên cứu không được sử dụng bởi gia đình và những nhà can thiệp sớm. Sự thiếu tiếp cận trong việc đào tạo KNGT có thể làm trì hoãn sự phát triển của một đứa trẻ về KNGT và điều đó mang đến bất lợi đến mối quan hệ của trẻ với những bạn khác cả trong và ngoài lớp học. Trẻ có RLPTK phải đối mặt với sự từ chối từ các bạn của mình, điều đó làm trì hoãn sự phát triển xã hội, cảm xúc và nhận thức.

Trong nghiên cứu "Social Skills Deficits in Autism: A Study among Students with Autism Spectrum Disorder in Inclusive Classrooms" (2015) Kee Jiar Yeo và Kie Yin Teng cho rằng, học sinh có rối loạn phổ tự kỉ thiếu KNGT bị cản trở khi được đưa vào các lớp học hòa nhập. Nghiên cứu này là xác định khu vực thiếu hụt KNGT xảy ra thường xuyên nhất trong số các học sinh có rối loạn phổ tự kỉ trong lớp học hòa nhập, từ đó các giáo viên có sự sẵn sàng và chuẩn bị tốt để đáp ứng nhu cầu giáo dục đặc biệt của học sinh nhằm mang lại kết quả giáo dục hiệu quả. Nghiên cứu được tiến hành trên 34 giáo viên tại ba trường học với các lớp học hòa nhập ở bang Johor, Malaysia. Công cụ được sử dụng trong nghiên cứu thực trạng dựa vào công cụ đánh giá kỹ năng xã hội TRIAD (TSSA) của Trung tâm Vanderbilt Kennedy. Công cụ này đã được điều chỉnh và bao gồm một mẫu khảo sát gồm 41 mục đánh giá kiến thức và kĩ năng của học sinh có RLPTK trong ba lĩnh vực, cụ thể là nhận thức, hành vi và tình cảm. Kết quả cho thấy sự thiếu hụt các KNGT được quan sát thấy rõ nhất thuộc các lĩnh vực hành vi và tình cảm. So sánh ba lĩnh vực trong KNGT bằng cách sử dụng các phân tích các biện pháp lặp lại cho thấy có sự khác biệt đáng kể trong điểm số của ba lĩnh vực giữa các học sinh có rối loạn phổ tự kỉ với nhau.

Ở Việt Nam, nghiên cứu về "Biện pháp phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ tự kỉ 3 - 4 tuổi" tác giả Nguyễn Thị Thanh khẳng định trẻ có RLPTK là những trẻ chậm trễ trong ngôn ngữ nói hoặc ngôn ngữ nói khác thường, giao tiếp và tương tác kém, có những hành vi rập khuôn định hình, khả năng tư duy trừu tượng kém. Điều đó khiến cho việc tham gia học tập trong môi trường hòa nhập của trẻ có RLPTK gặp nhiều khó khăn, đặc biệt trong quá trình giao tiếp với cô giáo và các bạn bởi trẻ có RLPTK có vốn từ ít, khó khởi

xướng cuộc giao tiếp. Tác giả cũng đã đề xuất và thực nghiệm 10 biện pháp phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ 3 - 4 tuổi. Kết quả thực nghiệm các biện pháp cho thấy, giao tiếp của trẻ có RLPTK 3 - 4 tuổi học hòa nhập ở trường có sự tiến bộ và khẳng định các biện pháp đề xuất là hợp lý và có hiệu quả trong việc phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ có RLPTK.

Tác giả Nguyễn Nữ Tâm An dựa vào nhận định của giáo viên để chỉ ra các điểm mạnh và hạn chế của học sinh có RLPTK học tiểu học hòa nhập trong nghiên cứu "Nhận định của giáo viên về điểm mạnh và hạn chế của học sinh rối loạn phổ tự kỉ học tiểu học hòa nhập". Kết quả nghiên cứu cho thấy học sinh có RLPTK có điểm mạnh trong hoạt động nhận thức đặc biệt trong khả năng ghi nhớ, tư duy hình ảnh; trong khi đó các em lại hạn chế, gặp khó khăn về KNGT như: không thích hoặc không biết giao tiếp/ứng xử phù hợp với giáo viên và bạn cùng lớp, khó khăn trong việc thể hiện ý kiến của bản thân bằng giao tiếp có lời và không lời, bối rối hoặc không thoải mái thậm chí là giận dữ khi không biết phải làm gì và làm như thế nào hay có sự thay đổi, tính tổ chức trong việc thực hiện nhiệm vụ học tập kém, khó khăn trong việc hiểu và thực hiện nội quy lớp học, có hành vi bất thường làm ảnh hưởng tới bản thân và hoạt động của lớp học.

Tác giả Mai Thị Phương (2017) đã khẳng định trẻ có RLPTK đang học tại các lớp tiền học đường đều chưa có hoặc đang trong giai đoạn hình thành các KN trong 4 nhóm KN học đường. Trong đó, các KN mà trẻ gặp khó khăn nhất là các KN trong nhóm tương tác với giáo viên, bạn bè; nhóm KN chấp hành nội qui, qui định ở lớp, ở trường. Các KN mà trẻ ít gặp khó khăn nhất là các KN trong nhóm KN tự phục vụ.

Như vậy, các nghiên cứu về KNGT cho trẻ có rối loạn phổ tự kỉ đã chỉ ra trẻ có RLPTK gặp khó khăn trong nhận thức, hành vi và tình cảm. Sự thiếu hụt các KNGT cũng được thể hiện qua hành vi, tình cảm của trẻ. Việc can thiệp, giáo dục trẻ cần dựa vào gia đình, nhà trường và cộng đồng nơi trẻ sinh sống.

Các nghiên cứu về KNGT của trẻ khuyết tật nói chung và trẻ có rối loạn phổ tự kỉ nói riêng đã được quan tâm, nghiên cứu và áp dụng nhằm giúp các em có thể phát triển tốt nhất khả năng và tham gia hòa nhập cộng đồng một cách tốt nhất.

3.1.2. Những nghiên cứu về phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ có rối loạn phổ tự kỉ

Cùng với các nghiên cứu về các KNGT của trẻ có RLPTK, nghiên cứu về giáo dục,

trị liệu, phát triển các kĩ năng cho trẻ có RLPTK đã được tiến hành từ rất nhiều năm nay với nhiều trường phái, nhiều phương pháp. Một số phương pháp trị liệu và giáo dục được thiết kế dành riêng cho những trẻ em mắc rối loạn phổ tự kỉ, một số phương pháp được thiết kế cho những trẻ em mắc các dạng khó khăn khác và được thích ứng cho phù hợp với trẻ mắc rối loạn tự kỉ.

Khuynh hướng xem tự kỉ là một dạng khuyết tật phát triển là khuynh hướng khá phổ biến. Khuynh hướng này xem xét tự kỉ dưới góc cạnh là một dạng khuyết tật phát triển làm ảnh hưởng đến nhiều mặt phát triển của trẻ tự kỉ. Trên cơ sở từng mặt phát triển bị khiếm khuyết đó xuất hiện những khuynh hướng can thiệp tập trung vào từng mặt khiếm khuyết như hành vi, giao tiếp, quan hệ xã hội… Các phương pháp can thiệp, giáo dục cũng ra đời trên cơ sở các cách tiếp cận này.

Một nghiên cứu có ứng dụng tích cực trong can thiệp sớm cho trẻ tự kỉ là *Phân tích hành vi ứng dụng* (ABA - Applied Behavior Analysis). Đây là kết quả nghiên cứu của Ivan Lovaas cùng các đồng nghiệp vào những năm 1960 tại Trường Đại học California ở Los Angeles. Kết quả nghiên cứu là cơ sở để hình thành phương pháp can thiệp hành vi, được dùng để phát huy tối đa khả năng học tập của trẻ tự kỉ. Tác giả thử nghiệm chương trình can thiệp sớm cho trẻ nhỏ dựa vào gia đình trẻ với các lĩnh vực có thể là xã hội, giao tiếp, tự phục vụ, vui chơi… Nghiên cứu xác định các biện pháp can thiệp thích hợp với trẻ em rối loạn phổ tự kỉ; sự tham gia của cha mẹ là rất quan trọng để can thiệp tại nhà cho trẻ. Một thành phần khác của phương pháp này là khuyến khích trẻ bắt chước các trẻ khác để phát triển các kỹ năng xã hội. Cấu trúc của ABA gồm: dạy thử nghiệm các kĩ năng riêng biệt và dạy ngẫu nhiên. Các nghiên cứu đều cho thấy sự giáo dục phù hợp nhất đối với trẻ tự kỉ là can thiệp hành vi sớm và tích cực. Hiện nay, ABA vẫn được coi là tiêu chuẩn vàng cho việc can thiệp cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ và có nhiều nhà nghiên cứu vẫn rất quan tâm và ứng dụng phương pháp này trong các nghiên cứu của mình.

Andrew Bondy và Lori Frost nghiên cứu về phương pháp PECS (Picture Exchange Communication System - Hệ thống giao tiếp thông qua trao đổi tranh) ứng dụng vào can thiệp sớm cho trẻ tự kỉ. Tác giả sử dụng một loạt chiến lược để giúp trẻ tự kỉ có được các kĩ năng giao tiếp. Mặc dù phương pháp này mới tập trung giúp trẻ giao tiếp không lời, cho phép trẻ lựa chọn

cách thể hiện nhu cầu của mình thông qua tranh ảnh. Nhưng đây cũng là phương pháp được đánh giá cao trong lĩnh vực giáo dục đặc biệt cho trẻ khuyết tật nói chung và trẻ rối loạn phổ tự kỉ nói riêng. Hiện nay có khoảng gần 200 nghiên cứu có liên quan tới PECS trên thế giới.

Một cách tiếp cận khác tập trung vào quan hệ xã hội, xem xét khiếm khuyết về quan hệ xã hội là khiếm khuyết quan trọng nhất làm ảnh hưởng tới các mặt phát triển của trẻ tự kỉ và chỉ khi giải quyết được các vấn đề về quan hệ xã hội mới giải quyết được những vấn đề của tự kỉ. Tiêu biểu là phương pháp *Dựa trên sự phát triển, sự khác biệt cá nhân và các mối quan hệ* (DIR - Developmental, Individual difference, Relationship based).

Nghiên cứu của Barry, T. D., Klingler, L. G., Lee, J. M., Palardy, N., Gilmore, T., & Bodin, S. D. (2003) đã kiểm tra hiệu quả của một can thiệp nhóm KNGT dựa trên phòng khám ngoại trú với bốn học sinh tự kỉ chức năng cao lứa tuổi tiểu học. Nhóm này được thiết kế để dạy các KNGT cụ thể, bao gồm các kỹ năng chào hỏi, trò chuyện và chơi trong một định dạng trị liệu ngắn (tổng cộng tám đợt). Vào cuối mỗi đợt tập huấn kĩ năng, trẻ tự kỉ đã được quan sát trong các buổi chơi với các bạn bình thường cùng tuổi. Trẻ bình thường nhận được sự giáo dục ngang hàng về các cách tương tác với trẻ có RLPTK. Kết quả chỉ ra rằng một nhóm kỹ năng xã hội được thực hiện trong một môi trường bệnh viện ngoại trú là có hiệu quả, đó là trong việc cải thiện kỹ năng chào hỏi và chơi, tuy nhiên cũng có những cải thiện ít rõ ràng hơn trong kỹ năng đàm thoại. Tuy nhiên, báo cáo của phụ huynh về các kỹ năng chào hỏi, trò chuyện và chơi bên ngoài phòng khám chỉ ra những cải thiện đáng kể chỉ với kỹ năng chào hỏi.

Rogers (2000) đã xác định một số chiến lược để tạo điều kiện cho người lớn và trẻ em; trẻ em và trẻ em tương tác với nhau bao gồm đào tạo đáp ứng quan trọng, nhắc nhở người lớn, thay đổi môi trường, các nhóm KNGT , những câu chuyện xã hội, mô hình video, và hướng dẫn bạn bè qua trung gian. Những chiến lược này cung cấp hỗ với một khung để phát triển các chương trình can thiệp KNGT có hiệu quả.

Phát triển KNGT cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ là việc giúp trẻ có các kĩ năng giải quyết các kĩ năng khởi xướng, duy trì mối quan hệ; tương tác qua lại với các đối tượng; giảm thiểu các hành vi rập khuôn trong giao tiếp, tương tác. Giáo dục, can thiệp cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ dựa vào việc sử dụng câu chuyện xã hội hoặc sử dụng video làm mẫu cũng

được các nhà nghiên cứu ứng dụng trong thời gian gần đây.

Sử dụng câu chuyện xã hội là một trong những công cụ hữu ích trong hỗ trợ, giáo dục trẻ rối loạn phổ tự kỉ trong việc giảm bớt những hành vi không mong muốn trong tương tác xã hội. Câu chuyện xã hội được giới thiệu lần đầu bởi Carol Gray năm 1991. Câu chuyện xã hội là những mô tả ngắn về một tình huống, sự kiện hoặc hoạt động cụ thể, bao gồm thông tin cụ thể về những gì mong đợi trong tình huống đó và tại sao lại như thế. Nó thường được thể hiện bằng các câu chuyện, điều này rất phù hợp với trẻ rối loạn phổ tự kỉ. Nó có thể được thực hiện với những từ đơn giản hoặc với hình minh họa.

Theo Ventimiglia (2007), mặc dù các nghiên cứu được thực hiện về tác động của các câu chuyện xã hội về sửa đổi hành vi không phải là rất chi tiết, rõ ràng là các câu chuyện xã hội là một công cụ hữu ích trong việc sửa đổi hành vi khó khăn ở trẻ em. Việc sử dụng các hình ảnh thú vị và các từ thích hợp làm cho nó thành công hơn nữa. Hiệu quả của các câu chuyện xã hội về trẻ em có nhu cầu đặc biệt là hiển nhiên qua nhiều nghiên cứu đã được thực hiện trước đó (Sansosoti, Powell- Smith, & Kinkaid, 2004). Tuy nhiên, không chắc chắn liệu các câu chuyện xã hội có thành công hay chỉ thành công khi nó được sử dụng cùng với sự can thiệp khác.

Theo Sunitha Balakrishnana và Aliza Aliasb (2017) câu chuyện xã hội là một phương pháp can thiệp rất phổ biến và được sử dụng rộng rãi như một công cụ học tập xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ. Các tác giả nghiên cứu tìm hiểu việc sử dụng các câu chuyện xã hội trong việc khuyến khích sự tương tác xã hội của trẻ rối loạn phổ tự kỉ. Nghiên cứu được thực hiện trên 4 trẻ rối loạn phổ tự kỉ trong độ tuổi từ 5 đến 8 đang theo học tại một môi trường học tập hòa nhập. Một thí nghiệm đơn lẻ với thiết kế A-B-A-B được sử dụng cho tất cả 4 trẻ. Ba trong số 4 trẻ cho thấy sự cải thiện tuyệt vời trong khả năng kết bạn của họ. Những phát hiện của nghiên cứu này cho thấy các tác động tích cực của việc sử dụng các câu chuyện xã hội trong việc cải thiện sự tương tác xã hội của trẻ rối loạn phổ tự kỉ.

Như vậy, câu chuyện xã hội là phương pháp được đánh giá cao trong giáo dục KNGT cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ bởi những kết quả khi ứng dụng trong thực tiễn của nó đối với nhóm trẻ này. Tuy nhiên, phương pháp này cũng vẫn còn những hạn chế, đó là việc chỉ dạy kĩ năng

thông qua các câu chuyện và giải thích bằng các hình ảnh thì trẻ gặp rất nhiều khó khăn khi tiếp nhận do trẻ rối loạn phổ tự kỉ có những hạn chế trong phát triển về tư duy, tưởng tượng, ghi nhớ… Vì vậy, phương pháp này phù hợp hơn khi áp dụng với các trẻ rối loạn tự kỉ ở mức độ nhẹ và tự kỉ chức năng cao.

Ngoài ra còn có các cách tiếp cận khác như sử dụng video làm mẫu/mô hình hóa video trong dạy KNGT cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ, cách tiếp cận lấy vấn đề giao tiếp, cảm xúc… của trẻ làm trọng tâm trong nghiên cứu giáo dục cho trẻ tự kỉ. Mô hình hóa video là một kỹ thuật giảng dạy được sử dụng rộng rãi đã được áp dụng vào việc giáo dục trẻ khuyết tật phát triển.

Allison Serra Tetreault and Dorothea C. Lerman (2010) trong nghiên cứu Dạy KNGT cho trẻ tự kỉ sử dụng quan điểm Mô hình hóa video đã nghiên cứu để dạy ba trẻ được chẩn đoán mắc rối loạn tự kỉ. Nghiên cứu được tiến hành để dạy trẻ biết bắt đầu và duy trì một cuộc trò chuyện với một người khác. Nghiên cứu thể hiện cả việc trình bày video mục tiêu và củng cố hành vi mục tiêu. Kết quả là hai trong số ba trẻ trả lời đúng tất cả các biểu cảm trên khuôn mặt sau khi xem các mô hình video một hoặc hai lần. Điều này cho thấy mô hình hoá video có hiệu quả trong việc giúp trẻ quan sát và bắt chước các điểm đặc trưng đơn giản như nét mặt. Mặc dù những dữ liệu này cho thấy quan điểm sử dụng mô hình hoá video có thể là một kỹ thuật thành công để dạy một số kỹ năng xã hội, nhưng những hạn chế tồn tại cần được nghiên cứu thêm.

Các nghiên cứu về tự kỉ đã được thực hiện ở rộng khắp các nước trên thế giới. Các công trình nghiên cứu đã đưa ra những vấn đề lý thuyết và tiến hành thực nghiệm, nội dung nghiên cứu đề cập đến các vấn đề phát hiện sớm, chẩn đoán sớm, các tiêu chí sàng lọc, đánh giá, các phương pháp giáo dục trẻ tự kỉ…

Ở Việt Nam, năm 2009, tác giả Nguyễn Nữ Tâm An với nghiên cứu "Bước đầu ứng dụng phương pháp TEACCH trong can thiệp cho trẻ tự kỉ tại Hà Nội*"* cho thấy được một góc nhìn về vấn đề định hướng và điều trị trẻ tự kỉ thông qua giao tiếp, cách vận dụng phương pháp TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children) vào trong quá trình can thiệp sớm cho trẻ tự kỉ.

Năm 2008, tác giả Đào Thu Thủy với đề tài *"Xây dựng bài tập phát triển giao tiếp tổng thể cho trẻ tự kỉ tuổi mầm non"* đã điều tra thực trạng kĩ năng giao tiếp của trẻ tự kỉ

24 - 36 tháng tuổi, từ đó thiết kế 20 bài tập phát triển giao tiếp cho nhóm trẻ này dành cho phụ huynh. Tuy nhiên, đề tài chưa tiến hành thực nghiệm để kiểm nghiệm tính khả thi của các bài tập phát triển giao tiếp tổng thể.

Trong nghiên cứu *"Giáo dục kỹ năng xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ trong trường hòa nhập"* (2016), tác giả Đỗ Thị Thảo và cộng sự đã chỉ ra một số khó khăn về KNGT của trẻ RLPTK như: khả năng kết bạn, ít chủ động tham gia các hoạt động cùng các bạn đồng trang lứa, có những tương tác không phù hợp với người lớn và các trẻ khác; Ít nhìn vào mắt người khác và không biết sử dụng ngôn ngữ cơ thể, ít có sự biểu cảm bằng nét mặt, cử chỉ, điệu bộ... trong giao tiếp; Thiếu sự giao lưu về xã hội, ít chia sẻ cảm xúc với mọi người; Thiếu hụt nghiêm trọng khả năng nhận biết về những ám chỉ, quy ước xã hội; Khó khăn trong việc kiểm soát và thể hiện cảm xúc của mình. Khó khăn trong việc hiểu và đối phó với các tình huống xã hội; Trẻ có thể gặp khó khăn trong việc làm theo và đáp ứng với các quy tắc xã hội, duy trì hội thoại, chia sẻ và lắng nghe người khác…. Bên cạnh đó, tác giả cũng đã chỉ ra nội dung chương trình, phương pháp giáo dục và hình thức giáo dục KNGT cho trẻ rối loại phổ tự kỉ lứa tuổi. Tuy nhiên, nghiên cứu chưa chỉ ra được những biện pháp phù hợp để giáo dục KNGT cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ trong trường hòa nhập nói chung và biện pháp giáo dục KNGT cho từng nhóm tuổi của trẻ rối loạn phổ tự kỉ nói riêng. Đây là một trong những nguồn tài liệu có ích đối với luận án, luận án kế thừa và lựa chọn những nội dung phù hợp để làm phong phú thêm nội dung của mình.

Tác giả Nguyễn Thị Kim Anh (2017) đã đánh giá thực trạng nhận thức của 17 cán bộ quản lý, 101 giáo viên và 102 cha mẹ trẻ về 05 chương trình giáo dục KNGT cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ lứa tuổi tại thành phố Hồ Chí Minh. Tác giả đưa ra kết luận: Phần lớn giáo viên, cán bộ quản lý và cha mẹ trẻ bước đầu đã có những nhận định đúng nhưng chưa đầy đủ khái niệm, tầm quan trọng của việc giáo dục KNGT cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ; Khách thể cũng đánh giá cao các nội dung giáo dục KNGT như: giao tiếp sớm, chăm sóc bản thân, tương tác xã hội, đồng cảm nhưng kĩ năng quản lý xung đột chưa được đánh giá cao; Phần lớn chương trình giáo dục KNGT tại địa bàn khảo sát đều sử dụng chương trình quốc gia và tham khảo của nước ngoài, chưa có chương trình dành riêng cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ Việt Nam. Có thể thấy tác giả bài báo mới chỉ khảo sát thực trạng và khái quát một số nội dung cơ bản về KNGT ,

chương trình giáo dục KNGT cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ thông qua việc khảo sát giáo viên, cán bộ quản lý và cha mẹ trẻ; mà chưa đi sâu tìm hiểu những KNGT đã đạt được, những điểm mạnh, điểm hạn chế hay xây dựng các bài tập về KNGT của trẻ rối loạn phổ tự kỉ lứa tuổi tại thành phố Hồ Chí Minh.

Trong nghiên cứu *"Hướng tiếp cận dạy KNGT theo nhóm cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ"* (2017), tác giả Nguyễn Thị Hoa đã chỉ ra một số đặc điểm KNGT của trẻ rối loạn phổ tự kỉ như có 04 nhóm khó khăn chính: giao tiếp không lời, khởi xướng giao tiếp, tương tác qua lại, hiểu người khác; khó khăn trong mối quan hệ với bạn bè... Tác giả tìm hiểu các nội dung dạy và 07 bước tiến hành dạy KNGT theo nhóm cho trẻ; đồng thời tác giả cũng đã nêu ví dụ minh họa trong nhóm học kĩ năng hội thoại gồm 02 trẻ thông qua ba bước: xây dựng mục tiêu, thu thập dữ liệu, tổng kết dữ liệu. Tuy nhiên, trong nghiên cứu này, tác giả lại chưa chỉ ra độ tuổi mà nghiên cứu đang đề cập đến là bao nhiêu? Mức độ tự kỉ nặng, trung bình hay nhẹ? Ví dụ minh họa mà nghiên cứu đưa ra chưa thực sự đảm bảo độ tin cậy vì thời gian đánh giá hoạt động chỉ trong 02 ngày.

Những nghiên cứu trên đây đã khẳng định trẻ rối loạn phổ tự kỉ có nhiều hạn chế trong giao tiếp, tương tác xã hội và hành vi thích ứng. Tuy nhiên, trẻ cũng có những điểm mạnh trong các lĩnh vực khác nhau, và việc dạy học hay giáo dục cho trẻ cả về tri thức và kĩ năng là cần thiết. Các phương pháp giáo dục, rèn luyện được các tác giả đề xuất đã đều hướng vào các điểm mạnh của trẻ và phần lớn đã kiểm chứng được hiệu quả của nó. Các nghiên cứu cũng chỉ ra rằng, để dạy kĩ năng được cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ cần chia nhỏ các bước và có những chỉ dẫn cụ thể, dễ hiểu nhằm đảm bảo trẻ có thể thực hiện được; quá trình can thiệp có thể được thực hiện dựa vào cá nhân hoặc nhóm.

Có thể thấy, những nghiên cứu về phát triển KNGT cho trẻ có RLPTK trên thế giới cũng như ở Việt Nam đã đi vào nghiên cứu những vấn đề cụ thể như giao tiếp hay quản lý hành vi trẻ tự kỉ… Bên cạnh đó, cũng đã có các nghiên cứu về rèn luyện KNGT cho trẻ có RLPTK ở những nhóm tuổi khác nhau, tuy nhiên những nghiên cứu đó chưa xây dựng được đầy đủ cơ sở lý luận về các vấn đề nghiên cứu và thời gian nghiên cứu là chưa đủ để khảo nghiệm được tính khả thi, tính phù hợp đối với tất cả các đối tượng. Luận án tiếp thu những kết quả nghiên cứu về KNGT và phát triển KNGT cho trẻ khuyết tật nói chung và

trẻ có RLPTK nói riêng vào việc giải quyết các nhiệm vụ phát triển KNGT cho trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK. Luận án nhấn mạnh đến việc: xác định mức độ đạt được KNGT của trẻ rối loạn phổ tự kỉ từ đó xây dựng hệ thống biện pháp nhằm phát triển KNGT cho các em.

3.2. Vấn đề về kĩ năng giao tiếp

3.2.1. Giao tiếp

Giao tiếp là một hiện tượng tâm lý xã hội. Bất cứ người nào cũng có nhu cầu giao tiếp để tồn tại và phát triển trong xã hội. Giao tiếp là một trong những điều kiện tiên quyết để hình thành và phát triển nhân cách mỗi người. Có nhiều quan điểm khác nhau về vấn đề này:

- Quan điểm thứ nhất cho rằng giao tiếp là một dạng của hoạt động, hoặc có thể là phương tiện, điều kiện của hoạt động. Đại diện cho quan điểm này là A.A.Leonchiev (dẫn theo Phạm Minh Hạc – Trần Trọng Thủy, 1998).

- Quan điểm thứ hai lại cho rằng, hoạt động và giao tiếp được xem xét như hai mặt tương đối độc lập của quá trình thống nhất trong cuộc sống con người, có thể coi đó là hai phạm trù độc lập với nhau. Phạm trù hoạt động phản ánh mối quan hệ "*chủ thể - khách thể*", còn phạm trù giao tiếp lại phản ánh mối quan hệ "*chủ thể - chủ thể*". Đại diện cho quan điểm này là Lomov (dẫn theo Phạm Minh Hạc – Trần Trọng Thủy, 1998).

- Quan điểm thứ ba cho rằng có một phạm trù hoạt động chung đó là phương thức tồn tại và phát triển của con người. Theo các nhà tâm lý học Mác xít, cuộc sống con người là một dòng hoạt động, con người là chủ thể của các hoạt động thay thế nhau. Hoạt động là quá trình con người thực hiện các quan hệ giữa con người và thế giới tự nhiên, xã hội và bản thân. Hoạt động với tư cách là một phạm trù chung nhất bao hàm hai dạng hoạt động chủ yếu là hoạt động đối tượng và hoạt động giao tiếp (hay gọi là giao tiếp), phản ánh hai loại quan hệ của con người đối với thực hiện khách quan: Hoạt động đối tượng phản ánh quan hệ "*chủ thể - khách thể*", còn giao tiếp phản ánh quan hệ "*chủ thể - chủ thể*".

A.A.Leonchiev quan niệm: *Giao tiếp là hệ thống những quá trình có mục đích và có động cơ đảm bảo sự tương tác giữa người này và người khác*. Trong hoạt động thực tiễn

các quan hệ xã hội, nhân cách các quan hệ tâm lý và sử dụng các phương pháp đặc thù mà trước hết là ngôn ngữ. Ông cho rằng giao tiếp có cấu trúc chung của hoạt động (dẫn theo Phạm Minh Hạc – Trần Trọng Thủy, 1998). Giao tiếp nào cũng có động cơ quy định sự hình thành và phát triển của nó cũng được tạo ra bởi các hành động và thao tác. Ông cho rằng giao tiếp cũng mang đặc tính của hoạt động, tức là có cụ thể, nhằm vào một đối tượng nào đó để tạo ra một sản phẩm nào đó.

L.X.Vygotsky là người đầu tiên đề cập đến giao tiếp trong quá trình tiếp thu lịch sử xã hội. *Thông qua giao tiếp, mối quan hệ giữa người với người được thiết lập và tạo nên bản chất người*. Theo ông, giao tiếp là mối quan hệ qua lại giữa người và người, là quá trình trao đổi thông tin, quan điểm và cảm xúc.

C. Mac và Ph.Anghen hiểu giao tiếp như là "*một quá trình thống nhất, hợp tác, tác động qua lại giữa người với người*". Như vậy, khái niệm giao tiếp được khai thác dưới góc độ là một quá trình hợp tác giữa con người với con người. Tuy nhiên, trong cuộc sống không phải có hợp tác là có giao tiếp, đôi khi giao tiếp không có sự hợp tác mà là xung đột.

Tác giả Ngô Công Hoàn nhấn mạnh "*Giao tiếp là sự tiếp xúc giữa con người với con người nhằm mục đích trao đổi tư tưởng, tình cảm, vốn sống, kinh nghiệm, kĩ năng, kĩ xảo nghề nghiệp*" (Ngô Công Hoàn, 2011). Phạm trù giao tiếp đã được mở rộng hơn như trao đổi tư tưởng, tình cảm, vốn sống, kinh nghiệm, kĩ năng, kỹ xảo nghề nghiệp.

Nguyễn Quang Uẩn cho rằng "*Giao tiếp là sự tiếp xúc giữa tâm lý giữa người và người, thông qua đó con người trao đổi với nhau về thông tin, về cảm xúc, tri giac lẫn nhau, ảnh hưởng tác động qua lại với nhau*" (Nguyễn Quang Uẩn, etal. 2000). Phạm trù giao tiếp đã được nhấn mạnh là sự vận hành mối quan hệ người – người, hiện thực hóa các mối quan hệ xã hội giữa chủ thể này với chủ thể khác.

Trong thực tế, các nhà nghiên cứu đã nhìn nhận về giao tiếp và có những định nghĩa khác nhau về giao tiếp. Mỗi tác giả khai thác khái niệm giao tiếp dưới góc độ khác nhau. Tuy nhiên thông qua những định nghĩa, các tác giả đều đã nêu ra những dấu hiệu cơ bản của giao tiếp. Những dấu hiệu cơ bản đó là:

- Giao tiếp là một hiện tượng đặc thù của con người, chỉ có ở con người, chỉ được diễn ra trong xã hội loài người.

- Giao tiếp dựa trên cơ sở hiểu biết lẫn nhau giữa con người với con người.

- Giao tiếp thể hiện thông qua sự trao đổi thông tin, sự hiểu biết, rung cảm và ảnh hưởng lẫn nhau.

- Giao tiếp chứa đựng những nội dung của xã hội, được thực hiện trong một hoàn cảnh xã hội cụ thể và chịu sự quy định của các yếu tố văn hóa, xã hội.

Giao tiếp là nhu cầu tất yếu, đặc trưng của xã hội loài người, giao tiếp được tiến hành bằng nhiều hình thức có ngôn ngữ hay phi ngôn ngữ, khả năng giao tiếp của con người phụ thuộc vào kỹ năng giao tiếp và vốn tri thức, vốn kinh nghiệm sống của họ.

Từ những dấu hiệu chung của giao tiếp, chúng tôi coi khái niệm sau đây về giao tiếp làm khái niệm công cụ trong nghiên cứu: *Giao tiếp là sự tiếp xúc tâm lý giữa người với người nhằm trao đổi thông tin, tư tưởng, tình cảm...tạo nên các quan hệ xã hội và mang bản chất xã hội lịch sử.*

Trong nghiên cứu đề tài này chúng tôi hiểu: *Giao tiếp là sự truyền đạt, tiếp nhận, trao đổi thông tin qua việc hiểu ngôn ngữ và diễn đạt ngôn ngữ bằng lời nói, nét mặt, cử chỉ, điệu bộ. Thông qua giao tiếp nhân cách được hình thành và phát triển*.

3.2.2. Kĩ năng giao tiếp

Nghiên cứu về KNGT, các nhà nghiên cứu đã có những quan niệm khác nhau với cách nhìn và khai thác khác nhau. Nghiên cứu về KNGT, tác giả Hoàng Anh và cộng sự (2007) quan niệm: KNGT là năng lực của con người biểu hiện trong quá trình giao tiếp. Đó là các khả năng sử dụng hợp lý các phương tiện ngôn ngữ và phi ngôn ngữ… là hệ thống các thao tác cử chỉ, điệu bộ, hành vi được chủ thể giao tiếp phối hợp hài hòa.

* V.P Dakharop đã dựa vào các bước tiến hành của một pha giao tiếp cho rằng kỹ năng giao tiếp gồm có kỹ năng sau (dẫn theo Ngô Công Hoàn, 2011):

- Kỹ năng thiết lập các mối quan hệ trong giao tiếp

- Kỹ năng cân bằng nhu cầu của chủ thể và đối tượng giao tiếp

- Kỹ năng lắng nghe và biết cách lắng nghe đối tượng giao tiếp

- Kỹ năng tự chủ cảm xúc và hành vi

- Kỹ năng nhạy cảm trong giao tiếp

- Kỹ năng diễn đạt dễ hiểu, gọn gàng, mạch lạc

- Kỹ năng linh hoạt mềm dẻo trong giao tiếp

- Kỹ năng thuyết phục trong giao tiếp

- Kỹ năng điều khiển quá trình giao tiếp

- Kỹ năng tự kiềm chế và kiểm tra đối tượng giao tiếp

* A.T.Kurbawa và Ph.M.Rakhmatinlira cũng theo quan điểm này cho rằng một quá trình giao tiếp gồm ba nhóm kỹ năng (dẫn theo Hoàng Anh và cộng sự, 2007):

- Kỹ năng sử dụng ngôn ngữ là sự chủ động chào khi gặp mặt và nói lời tạm biệt khi chia tay; trẻ biết dùng ngôn ngữ để yêu cầu về đồ vật, về thông tin, về sự giúp đỡ với bạn bè trong khi chơi, để trao đổi với bạn một cách chủ động; đồng thời trẻ biết dùng ngôn ngữ để từ chối sự giúp đỡ, từ chối thông tin từ chối đồ vật khi những điều ấy không đáp ứng nhu cầu của trẻ; trẻ biết chia sẻ thông tin, cung cấp thông tin, đề nghị giúp đỡ bạn trong khi chơi...thông qua hoạt động hằng ngày giúp trẻ biết thiết lập mối quan hệ trong giao tiếp với bạn bè một cách chủ động và tự tin hơn.

- Kỹ năng diễn đạt nghĩa trong câu bao gồm trẻ biết miêu tả sự vật, hiện tượng đang ở trong tình huống hiện tại, trẻ biết diễn tả đúng những điều mình mong muốn cho bạn hiểu; trẻ biết dùng câu để diễn tả sự phủ định, sự từ chối của trẻ, sự biến mất hay sự ngừng lại của một sự vật hiện tượng; trẻ biết nói về vị trí, thuộc tính của sự vật, hiện

tượng; trong câu nói của trẻ thể hiện sự sở hữu sự vật, hiện tượng, trẻ có thể đặt ra về nơi chốn, cái gì, tại sao, ai và về những câu hỏi có, không.

- Kỹ năng diễn đạt các đặc điểm văn phạm trong câu: ở kỹ năng này xem xét xem trẻ có sử dụng giới từ để nói về vị trí hay trạng thái của các sự vật hiện tượng hay không? trẻ có biết sử dụng ngôn ngữ để miêu tả về đặc điểm đơn giản của đồ vật, trẻ có biết sử dụng từ "*đang*" để nói về hoạt động xảy ra ở hiện tại; về các đại từ sở hữu, đại từ nhân xưng mà trẻ sử dụng, về các câu trẻ muốn nói về thời tương lai và thời quá khứ... Mặc dù, đây là một trong những mục tiêu đặt ra để xây dựng những biện pháp giúp trẻ có kỹ năng giao tiếp tốt hơn nhưng đây là mục tiêu thứ trong các mục tiêu ưu tiên ở trên.

* Tác giả Vũ Thị Bích Hạnh cho rằng phát triển KNGT cho trẻ Tự kỷ bao gồm các kĩ năng giao tiếp sớm như: Kĩ năng quan sát, lắng nghe, bắt chước, luân phiên, vui chơi, nghe hiểu ngôn ngữ, sử dụng ngôn ngữ… Đó là những kĩ năng tiền đề, quan trọng để giúp trẻ phát triển khả năng giao tiếp.

- Kĩ năng quan sát là dạy cho trẻ quan sát đến mọi người xung quanh, khi giao tiếp nhìn vào mắt đối tượng giao tiếp. Vì khi giao tiếp TTK không thích nhìn vào mắt người khác. Thông thường trẻ chỉ nhìn qua rồi quay đi. Nếu bắt buộc thì trẻ chỉ nhìn được vài tíc tắc.

- Kĩ năng tập trung là rèn luyện cho trẻ khả năng tập trung chú ý hoàn thành nhiệm vụ theo yêu cầu của cha mẹ, thầy cô, tạo tiền đề để trẻ có thể tham gia học các tiết học ở trường mầm non, hòa nhập với các bạn bình thường. Bởi vì, TTK ít có khả năng tập trung để làm một việc với người khác. Hoạt động chính của trẻ là chạy nhảy hằng ngày không có mục đích.

- Kĩ năng lần lượt và bắt chước là dạy cho TTK biết bắt chước cử chỉ, hành động, lời nói của đối tượng giao tiếp và thực hiện quy tắc lần lượt, luân phiên khi thực hiện nhiệm vụ. Bởi vì, khả năng chờ đợi của TTK kém, trẻ ít quan tâm đến mọi người xung quanh, không thích nhìn và bắt chước hành động của người khác.

- Kĩ năng chơi là dạy cho TTK biết cách chơi cũng như chia sẻ đồ chơi với bạn, mọi người xung quanh. Bởi vì, TTK chỉ thích chơi một mình, trẻ cuốn hút vào những đồ chơi hình quay tròn, trẻ chỉ chơi khi trẻ thích chơi.

- Kĩ năng dùng cử chỉ và tranh ảnh là dạy TTK dùng cử chỉ và tranh ảnh minh họa cho nội dung giao tiếp. TTK thích dùng cử chỉ, tranh ảnh hơn dùng lời nói nhưng chỉ với những thứ, đồ vật mà trẻ thích, còn đối với những thứ mà trẻ không thích thì trẻ không dùng, không nói.

- Kĩ năng sử dụng lời nói là dạy TTK sử dụng lời nói để giao tiếp, thể hiện nhu cầu với mọi người xung quanh. Bởi vì, ở một số TTK không biết nói, khó bắt chước lời nói. Một số khác có lời nói nhưng lại nói các từ vô nghĩa, không đúng ngữ cảnh và tình huống giao tiếp.

KNGT là năng lực tiến hành các thao tác, hành động, kể cả năng lực thể hiện cảm xúc, thái độ nhằm giúp chủ thể giao tiếp, trao đổi thông tin, tư tưởng, tình cảm với đối tượng giao tiếp. Nói một cách khác, KNGT là toàn bộ những thao tác cử chỉ, thái độ, ngôn ngữ được phối hợp hài hòa, hợp lý của cá nhân hay với một nhóm xã hội nhằm điều khiển, điều chỉnh đối tượng giao tiếp để thực hiện mục tiêu của chủ thể giao tiếp.

Trong nghiên cứu đề tài này tác giả luận án lựa chọn chọn khái niệm KNGT sau làm công cụ nghiên cứu: *kĩ năng giao tiếp là khả năng sử dụng hợp lí các phương tiện ngôn ngữ và phi ngôn ngữ, biết cách tổ chức, điều chỉnh quá trình giao tiếp nhằm đạt mục đích giao tiếp*. Đối với TTK tập trung tác động dạy cho trẻ một số KNGT chính như: kỹ năng tập trung chú ý, kỹ năng bắt chước, kỹ năng luân phiên và kỹ năng hiểu ngôn ngữ, kỹ năng sử dụng ngôn ngữ làm nền tảng để phát triển KNGT.

3.3. Rối loạn giao tiếp và ngôn ngữ ở trẻ tự kỉ

Có thể thấy sự khác biệt về khả năng phát triển, đặc biệt là kỹ năng xã hội và ngôn ngữ của trẻ em bị tự kỷ so với những trẻ khác. Đó cũng là cách nhận biết trẻ tự kỷ nếu bố mẹ để tâm đến trẻ. Có thể thấy sự khác biệt về khả năng phát triển, đặc biệt là kỹ năng xã hội và ngôn ngữ của trẻ em bị RLPTK từ khi các bé còn là những đứa trẻ sơ sinh. Đó cũng là cách nhận biết trẻ tự kỷ nếu bố mẹ để tâm đến trẻ. Các trẻ sơ sinh có dấu hiệu giữ nguyên tư thế ngồi, bò và đi trong một khoảng thời gian dài cho đến khi có sự can thiệp từ người khác. Hoặc xuất hiện các dấu hiệu khiếm khuyết quan hệ xã hội ít rõ ràng như chậm nói hoặc phản ứng chậm với những tương tác khác. Tất cả là những sự khác biệt để bố mẹ kịp nhận ra các dấu hiệu nhận biết trẻ tự kỉ.

Trẻ tự kỷ thường bị khiếm khuyết về ngôn ngữ giao tiếp. Ngôn ngữ có thể hoàn toàn không có, trẻ bị câm hoặc chỉ phát ra những tiếng động, những âm thanh vô nghĩa hoặc tiếng

kêu lặp đi lặp lại. Một số trường hợp ngôn ngữ phát triển chậm trễ. Trẻ lớn thường nói định hình, sai văn phạm và ngữ nghĩa. Nói đơn điệu, thiếu ngữ điệu, nhịp điệu, thiếu diễn cảm,…

Trên thế giới có nhiều tác giả đã nghiên cứu về đặc điểm ngôn ngữ của trẻ RLPTK. Các nghiên cứu đều chỉ ra trẻ RLPTK gặp khó khăn trong việc sử dụng ngôn ngữ để thích nghi với xã hội và hạn chế khả năng sử dụng ngôn ngữ cử chỉ, điệu bộ. Trẻ khó khăn trong việc khởi xướng và duy trì hội thoại, ngôn ngữ của trẻ chỉ để đạt mục đích chứ không có ngôn ngữ chia sẻ; có tới 50% số trẻ mắc chứng RLPTK chưa bao giờ phát triển lời nói hoàn thiện như một phương tiện để giao tiếp… Qua các nghiên cứu của các tác giả trên thế giới, có thể thấy ngôn ngữ của trẻ rối loạn phổ RLPTK thường có một số đặc điểm sau:

- *Ngôn ngữ tiếp nhận (hiểu* ngôn ngữ*)*. Do quá trình xử lí thông tin chậm chạp, thường có một khoảng thời gian bị trì hoãn giữa lúc thông tin được đưa ra và xử lí nên nhiều lúc trẻ phản ứng lại chậm hơn bình thường. Trẻ RLPTK đôi khi cũng có những dấu hiệu "giả điếc" nên không phản ứng lại các yêu cầu. Khả năng hiểu lời của người khác ở trẻ RLPTK cũng có nhiều mức độ khác nhau. Có những trẻ hầu như không hiểu những gì mà người khác nói với chúng. Một số trẻ có thể hiểu những hướng dẫn đơn giản, hiểu được tên gọi của những vật đơn giản, gần gũi, như: "Đưa cho mẹ cái cốc", "Đến đây và uống nước"… Với những vật có nhiều hơn một tên gọi, trẻ cũng có thể gặp khó khăn trong việc hiểu tên gọi của chúng. Khi được nghe các lệnh liên tiếp thì trẻ RLPTK tỏ ra khó khăn trong việc ghi ngôn ngữ để thực hiện cái gì trước, cái gì sau. Đặc biệt, trẻ RLPTK sẽ gặp khó khăn khi ai đó nói quá nhanh, quá chậm hoặc dùng quá nhiều từ, nhất là dùng những từ lạ, phức tạp. Vốn từ của trẻ thường nghèo nàn, cấu trúc ngữ pháp hay bị sai là một trong những nguyên nhân dẫn đến việc gặp khó khăn khi hiểu những câu nói phức tạp, chứa đựng nhiều thông tin.

Ghi nhớ hình ảnh là một trong những điểm mạnh của trẻ RLPTK, do vậy mà trẻ có khả năng đọc hình ảnh khá tốt và có thể ghi nhớ được nhiều hình ảnh. Từ đó, trẻ thường hiểu hơn nếu những gì được nói có kèm theo hình ảnh minh họa hoặc trẻ có thể liên tưởng tới một hình ảnh quen thuộc nào đó. Tuy NN nói của trẻ RLPTK có nhiều hạn chế, nhưng trẻ có thể hiểu được thế giới xung quanh thông qua hình ảnh và có thể phân biệt được các đồ vật, hiện tượng bằng hình ảnh. Việc phát triển nhận thức của trẻ RLPTK thông qua việc tri giác bằng hình ảnh tốt hơn khả năng nghe hiểu. Trẻ RLPTK thích học qua hình ảnh, nên

việc cung cấp vốn từ bằng hình ảnh rất quan trọng giúp tăng cường khả năng hiểu NN. Ngoài việc hướng dẫn ghi nhớ hình ảnh NN là các đồ vật, hiện tượng trong thế giới xung quanh, trẻ RLPTK còn có thể học được các đặc điểm, tính chất, chức năng của đồ vật; có các hoạt động và hành động quen thuộc thông qua việc tri giác những hình ảnh đó.

Nhiều cha mẹ trẻ RLPTK có những kì vọng rất lớn vào sự phát triển của trẻ. Trong cuộc sống hàng ngày, khả năng hiểu ngôn ngữ của trẻ RLPTK được bộc lộ khá tốt, trẻ có thể hiểu được ngôn ngữ nói tốt hơn hẳn so với ngôn ngữ diễn đạt. Có những trẻ RLPTK không biết sử dụng ngôn ngữ nói nhưng có khả năng phản ứng lại ngay với yêu cầu "Mang cho mẹ quả bóng" hay "Đi lấy cho mẹ chiếc áo"… Sự khiếm khuyết trong việc sử dụng ngôn ngữ rất phổ biến và được xem là một đặc điểm nhận dạng trẻ RLPTK.

- *Ngôn ngữ diễn đạt:* Đa số trẻ mắc chứng RLPTK đều chậm nói và có những trở ngại trong cách diễn đạt. Đây là khó khăn chủ yếu trong hội chứng RLPTK. Cứ 4 hoặc 5 trẻ thì có 1 trẻ không bao giờ nói; có trẻ lại có khả năng bắt chước tiếng kêu của một số con vật, nhắc lại một số từ riêng biệt nào đó, nhưng sau đó hầu như không tiến bộ thêm được nữa. Khoảng ¼ cha mẹ có con RLPTK quan sát và cho rằng: ban đầu con biết nói bình thường, vài tháng sau ngưng nói, thậm chí không nói luôn. Thông thường việc ngưng nói hay diễn ra vào khoảng trẻ được 15-22 tháng tuổi, kéo dài vài tháng cho tới khi bắt đầu có trị liệu giọng nói; cũng có trường hợp mất ngôn ngữ vĩnh viễn. Cùng thời điểm mất ngôn ngữ thì giao tiếp bằng mắt cũng ít đi, trẻ không thích chơi đồ chơi, không muốn có tiếp xúc với người lạ.

Bên cạnh đó, có những trẻ RLPTK lại có khả năng phát triển ngôn ngữ nhưng chậm hơn bình thường. Trẻ thường bắt đầu bằng việc lặp lại những từ người khác nói, đặc biệt là một vài từ cuối của câu, hay trẻ bắt chước cả giọng điệu của người nói. Việc lặp lại ngôn ngữ (nhại lời) có thể có một số ý nghĩa với trẻ, những điều mà trẻ lặp lại có thể phù hợp với những tình huống nhất định và giúp trẻ đạt được mục đích. Một số trẻ không bao giờ vượt qua được giai đoạn nhại lời, số khác có thể chuyển sang giai đoạn tiếp theo, trẻ bắt đầu nói một số từ và cụm từ mà trẻ nghĩ ra. Trước hết, trẻ sẽ nói về những thứ mà trẻ muốn. Sau đó, có thể là vài tháng hoặc vài năm, trẻ có thể phát triển thành những cụm từ ngẫu nhiên, mặc dù có thể có lỗi về ngữ pháp và ngữ nghĩa. Trẻ có thể gặp khó khăn với những từ không tạo ra nghĩa như các liên từ: thì, là…; các trạng từ: trong, trên, dưới, trước… và trẻ thường bỏ

qua những từ này khi nói. Giai đoạn tiếp theo, trẻ cũng có thể nói những câu ngắn nhưng hay bị sai. Một lỗi mà trẻ cũng thường gặp là sử dụng từ ngược nghĩa (trẻ muốn mẹ "tắt đèn" nhưng lại nói "bật đèn"). Một động từ có thể được sử dụng trong nhiều tình huống, vì vậy sẽ có những tình huống việc sử dụng động từ không thể phù hợp (trẻ biết nói từ "ăn" và có thể dùng từ "ăn" trong tất cả những tình huống muốn uống nước, muốn xin một cái gì đó…); đặc biệt là trong những bối cảnh gần nhau: "bàn chải" có thể được dùng thay cho "lược" và "giầy" có thể thay cho "tất"… Thậm chí, đôi lúc trẻ có thể nhầm lẫn giữa việc nói "bố" và "mẹ", mặc dù rõ ràng trẻ thể phân biệt được điều đó. Một số trẻ có thể duy trì kiểu ngôn ngữ kì quặc này khi đã lớn lên, có thể tới tận khi trưởng thành. Số khác có thể phát triển ngôn ngữ hơn nữa, thậm chí có thể phát triển tốt ngữ pháp và có một vốn từ vựng khá rộng.

- *Ngữ điệu của trẻ:* Trẻ RLPTK thường có một ngữ điệu "kì dị", khác với ngữ điệu của trẻ bình thường. Trẻ thường nói với một ngữ điệu khá đơn điệu, lên cao giọng không đúng chỗ. Điều này do trẻ không làm chủ được âm lượng của giọng nói, trẻ thường nói có khi quá to, quá nhỏ và hay nói kiểu nhát gừng.

- *Ngôn ngữ phi lời:* Trẻ RLPTK gặp khó khăn trong việc sử dụng giao tiếp không lời. Trong giao tiếp, bên cạnh sử dụng lời nói, trẻ em bình thường hay dùng điệu bộ, vẻ mặt và động tác cơ thể kèm lời nói, còn trẻ RLPTK thì không sử dụng và hiểu cách giao tiếp phi NN. Đa số trẻ RLPTK chỉ biết cách nắm lấy cánh tay của người lớn để lôi kéo hay dẫn họ đến chỗ mà trẻ muốn lấy, không biết chỉ trỏ, thậm chí phải học rất lâu mới có phản xạ chỉ một ngón tay. Trẻ có thể trả lời các câu hỏi "có", "không" nhưng ít kèm theo biểu lộ cùng hình thức gật đầu hay lắc đầu.

Đặc tính ngôn ngữ nổi bật của trẻ RLPTK là mục đính sử dụng ngôn ngữ. Trẻ dùng lời nói chủ yếu là để biểu đạt nhu cầu hoặc thỏa mãn nhu cầu hơn là vì mục tiêu có tính xã hội, như nói làm vui lòng người khác. Ngôn ngữ của chúng thường ngắn gọn, đôi khi thiếu chủ ngữ và không mang tính giao tiếp cao. Khi nói chuyện với người đối diện, trẻ RLPTK không thể nào biết là người đối diện đã nghe đủ chưa, muốn nghe nữa hay không. Trong khi nói chuyện, trẻ có thể có đề tài, có ngữ vựng, có chi tiết, thông tin để nói về chủ đề đó nhưng chúng lại không biết cách biểu lộ diễn tả ý nghĩ của mình và cách nói chuyện. Trẻ khó khăn khi nói chuyện luân phiên, không biết chờ đợi đến lượt mình trong khi nói. Đặc

biệt, trẻ không biết duy trì hay phát triển các cuộc hội thoại giao tiếp, hay nói luyên thuyên về vấn để mình yêu thích mà không cần biết người nghe có thích không. Đôi khi đang nói chủ đề này trẻ lại "nhảy" sang vấn đề khác; trẻ không biết làm cách nào để triển khai thêm các ý nên đôi khi lặp lại chính những điều mà người khác vừa nói với mình; một số trẻ có thể phát triển ngôn ngữ gần như bình thường (chỉ xuất hiện ở những trẻ được chẩn đoán ở dạng nhẹ hoặc chức năng cao). Tuy nhiên, ngay cả khi có ngôn ngữ gần như bình thường thì những trẻ này vẫn có những vấn đề nhất định, như: rất ít nói, bị động trong việc sử dụng ngôn ngữ … Một số có thể nói ở mức vừa phải nhưng lại không sử dụng lối diễn đạt thông dụng, sử dụng những lối diễn đạt theo kiểu cổ hoặc quá văn phạm, cầu kì. Ở một số trường hợp, sự phát triển ngôn ngữ có thể bị thoái lui, ban đầu có nói nhưng sau đó giảm dần và có thể mất hẳn. Có những trường hợp đặc biệt, đột nhiên trẻ vốn chưa nói gì lại nói một từ, cụm từ; thậm chí, nói một câu hết sức rõ ràng, nhưng sau đó không bao giờ lặp lại nữa...

3.4. Phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ tự kỷ

Phát triển kĩ năng giao tiếp giúp cho trẻ có cơ hội gia nhập vào các mối quan hệ xã hội để hình thành "*tổng hòa các mối quan hệ xã hội*" tạo nên bản chất tâm lý con người. Giúp trẻ có thể tồn tại và phát triển nhân cách. Thông qua giao tiếp trẻ tiếp thu, lĩnh hội các giá trị văn hóa tinh thần trong nền văn hóa xã hội, các chuẩn mực đạo đức xã hội để hình thành và phát triển các phẩm chất nhân cách, đạo đức, hành vi, thói quen. Vì thế kỹ năng giao tiếp được xem là một kỹ năng nền tảng và có ý nghĩa quan trọng trong sự hình thành và phát triển nhân cách trẻ.

Ở giai đoạn đầu của thời kỳ phát triển TTK bắt đầu sử dụng ngôn ngữ để giao tiếp đồng thời với khả năng bộc lộ cảm xúc thông qua giao tiếp phi ngôn ngữ qua ánh mắt với những nét mặt và các dấu hiệu của cơ thể, nếu được đáp ứng đầy đủ sẽ giúp cho TTK hình thành sự tự tin vào bản thân cũng như xây dựng những mối tương giao với mọi người xung quanh, tạo tiền đề cho việc hình thành và phát triển KNGT ở trẻ. Đây là một việc làm cần thiết giúp cho trẻ mở rộng quan hệ từ trong gia đình cho đến ngoài nhà trường và xã hội.

Mặt khác, phát triển KNGT cho TKT còn có ý nghĩa đối với giáo viên, người chăm sóc trẻ. Thông qua giao tiếp giáo viên có thể biết được đặc điểm tâm lý, nhu cầu, nguyện

vọng và những khó khăn của trẻ cũng như gia đình trẻ. Trên cơ sở đó giáo viên có thể trao đổi, phối hợp giữa nhà trường và gia đình, giữa GV và trẻ, giữa các GV với nhau để đưa ra nội dung, phương pháp giáo dục, can thiệp phù hợp và có hiệu quả cho trẻ.

IV. MỤC ĐÍCH, NHIỆM VỤ VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

1. Mục đích nghiên cứu

Trên cơ sở nghiên cứu lý luận và thực trạng phát triển KNGT cho trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK, luận án khảo sát các rối loạn giao tiếp của trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

2. Khách thể và đối tượng nghiên cứu

2.1. Khách thể nghiên cứu

Các rối loạn giao tiếp của trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

2.2. Đối tượng nghiên cứu

Thực trạng rối loạn kĩ năng giao tiếp cho trẻ 5 - 16 tuổi có rối loạn phổ tự kỉ.

3. Giả thuyết khoa học

Trong quá trình phát triển, trẻ có RLPTK gặp khó khăn trong việc hình thành và phát triển các kĩ năng giao tiếp, điều này có ảnh hưởng lớn đến việc học tập và phát triển các mối quan hệ của các em. Ở trường hòa nhập, giáo viên đã biết vận dụng một số các phương pháp, biện pháp để phát triển KNGT cho trẻ, tuy nhiên vẫn còn nhiều hạn chế dẫn đến kết quả chưa cao. Nếu xây dựng và thực hiện biện pháp phát triển kĩ năng giao tiếp phù hợp với các đặc điểm riêng biệt của trẻ có RLPTK, đồng thời kết hợp được các hoạt động chung với các tác động cá nhân trong môi trường giáo dục hòa nhập sẽ phát triển được những kĩ năng giao tiếp ở mức độ nhất định, giúp các em tự tin hơn, có thể tham gia vào các hoạt động học tập, sinh hoạt, vui chơi, là tiền đề để trẻ chuẩn bị bước vào lớp 1.

4. Nhiệm vụ nghiên cứu

5.1. Xây dựng cơ sở lý luận về rối loạn giao tiếp ở trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

5.2. Đánh giá thực trạng rối loạn giao tiếp của trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

5.3. Đề xuất biện pháp phát triển KNGT cho trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

5.4. Thực nghiệm biện pháp phát triển KNGT cho trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

5. Giới hạn phạm vi nghiên cứu

- Giới hạn nội dung nghiên cứu: Nghiên cứu các rối loạn giao tiếp của trẻ 5 - 16 tuổi có rối loạn phổ tự kỉ theo các bình diện ngữ âm, ngữ nghĩa, ngữ pháp và ngữ dụng.

- Giới hạn khách thể điều tra:

+ 100 trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK mức độ trung bình và nhẹ.

+ 50 giáo viên dạy học hòa nhập cho trẻ 5 - 16 tuổi có rối loạn phổ tự kỉ tại trường ở thành phố Hà Nội.

- Giới hạn địa bàn nghiên cứu:

+ Nghiên cứu rối loạn giao tiếp ở trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

+ Các trường ở thành phố Hà Nội.

6. Cách tiếp cận và phương pháp nghiên cứu

6.1. Cách tiếp cận vấn đề nghiên cứu

Luận án được nghiên cứu dựa trên các cách tiếp cận sau:

- Quan điểm tiếp cận hệ thống: nghiên cứu về kĩ năng giao tiếp trong luận án được tiến hành một cách có hệ thống, toàn diện từ việc xây dựng cơ sở lí luận, đánh giá tìm hiểu thực trạng và đề xuất các biện pháp phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ có RLPTK.

- Quan điểm tiếp cận thực tiễn: thực tiễn giáo dục, phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ là cơ sở quan trọng để luận án đề xuất các biện pháp phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ có RLPTK.

- Quan điểm tiếp cận hoạt động: Đối với trẻ mầm non, hoạt động vui chơi là hoạt động đóng vai trò chủ đạo. Thông qua các hoạt động, trẻ sẽ được trải nghiệm, khám phá và trưởng thành. Trẻ có RLPTK cũng có nhu cầu và cần được hoạt động để trải nghiệm trong hoạt động. Thông qua hoạt động, trẻ có cơ hội tương tác với bạn, với cô… từ đó hình thành và phát triển cho trẻ những KNGT cần thiết.

- Quan điểm tiếp cận cá nhân: Đây là quan điểm cơ bản, quan trọng trong giáo dục đặc biệt. Quan điểm này tiếp cận trẻ rối loạn phổ tự kỉ dựa trên những đặc điểm riêng biệt của mỗi cá nhân, mỗi cá nhân cần có sự hỗ trợ khác nhau. Khi nghiên cứu và thực nghiệm các biện pháp phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ, luận án vận dụng quan điểm này.

- Quan điểm tiếp cận Giáo dục hòa nhập: giáo dục hòa nhập không chỉ quan tâm đến kiến thức văn hóa mà còn chú trọng đến việc hình thành cho trẻ những KNGT , tạo ra một môi trường thân thiện giữa trẻ em với nhau và với mọi người, giúp cho mọi trẻ em nói chung, trẻ có RLPTK nói riêng có thể đi đến cái đích, đó là: biết cùng chung sống, tôn trọng sự khác biệt và khẳng định giá trị xã hội của mỗi cá nhân. Nghiên cứu này nhằm phát triển các KNGT cho trẻ, là nền tảng để trẻ có RLPTK có thể hòa nhập vào môi trường học

tập, môi trường xã hội, là nền tảng để chuẩn bị cho trẻ bước vào lớp 1.

Quan điểm tiếp cận phát triển: Mọi trẻ em đều phát triển cả tâm sinh lý theo quy luật chung, trong đó có trẻ có RLPTK. Chính vì vậy, trong quá trình nuôi dưỡng, chăm sóc và giáo dục trẻ cần quan tâm tới các mốc phát triển và vùng phát triển gần để lập kế hoạch giáo dục cho phù hợp với mức độ phát triển của trẻ, trong đó có kĩ năng giao tiếp, tạo tiền đề để trẻ có thể phát triển toàn diện.

- Quan điểm tiếp cận tích hợp: Quan điểm tiếp cận tích hợp trong giáo dục cho rằng tích hợp không chỉ là đặt cạnh nhau, liên kết với nhau mà là sự thâm nhập, đan xen các đối tượng hay các bộ phận của một đối tượng với nhau, tạo thành một chỉnh thể. Chính vì vậy, quá trình phát triển KNGT không phải là một quá trình riêng lẻ, mà có sự đan xen, kết hợp trong các hoạt động khác nhau của quá trình giáo dục như trong các hoạt động có chủ đích, hoạt động ngoài trời, hoạt động góc, hoạt động chơi… của trẻ.

6.2. Phương pháp nghiên cứu

6.2.1. Nhóm phương pháp nghiên cứu lý luận

Phân tích, tổng hợp, khái quát hoá các công trình nghiên cứu, các tài liệu chuyên môn trong và ngoài nước có liên quan đến phát triển KNGT cho trẻ có RLPTK để xây dựng cơ sở lý luận của luận án.

6.2.2. Nhóm phương pháp nghiên cứu thực tiễn

- Phương pháp điều tra bằng phiếu hỏi: Sử dụng phiếu trưng cầu ý kiến để thu thập thông tin từ phía giáo viên; từ đó, đánh giá mức độ phát triển kĩ năng giao tiếp của trẻ 5 - 16 tuổi có rối loạn phổ tự kỉ và thực trạng quá trình giáo dục phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ 5 - 16 tuổi có rối loạn phổ tự kỉ.

- Phương pháp phỏng vấn: Xây dựng mẫu phiếu phỏng vấn sâu giáo viên để đánh giá sự phát triển kĩ năng giao tiếp của trẻ 5 - 16 tuổi có rối loạn phổ tự kỉ và thực trạng quá trình phát triển kĩ năng giao tiếp cho các em trong môi trường giáo dục hòa nhập.

- Phương pháp đo nghiệm: Sử dụng thang chẩn đoán tự kỉ ở trẻ nhỏ (CARS) để chẩn đoán mức độ tự kỉ của trẻ; Sử dụng phiếu đánh giá các kĩ năng giao tiếp của trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK để xác định mức độ đạt được các KNGT của trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK, trên cơ sở đó xác định mục tiêu và lập kế hoạch phát triển kĩ năng giao tiếp cho trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

- Phương pháp quan sát:

+ Quan sát để đánh giá KNGT của trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK nhằm xác định mức độ đạt được KNGT của trẻ;

+ Quan sát trẻ 5 - 16 tuổi RLPTK trong hoạt động sinh hoạt tại trường trong điều kiện bình thường, không có sự tác động nhằm tìm hiểu mức độ đạt được các KNGT của trẻ;

+ Quan sát sau tác động các biện pháp phát triển KNGT cho nhóm trẻ thực nghiệm sư phạm.

- Phương pháp chuyên gia: Xin ý kiến của các chuyên gia trong lĩnh vực nghiên cứu về các vấn đề cơ sở lý luận và thực tiễn của đề tài.

- Phương pháp nghiên cứu điển hình: Sử dụng trong quá trình thực nghiệm sư phạm nhằm phân tích để đánh giá tính phù hợp, hiệu quả và khả thi của các biện pháp phát triển KNGT cho trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK.

- Phương pháp thực nghiệm sư phạm: Tiến hành thực nghiệm nhằm chứng minh hiệu quả của các biện pháp phát triển KNGT cho trẻ 5 - 16 tuổi có RLPTK nhằm chứng minh các giả thuyết khoa học của đề tài.

6.2.3. Phương pháp thống kê

Sử dụng thống kê toán học với sự hỗ trợ của phần mềm SPSS 26.0 để phân tích số liệu thu được từ khảo sát thực trạng. Đó là căn cứ để phân tích định lượng và là cơ sở để rút ra kết luận khoa học về vấn đề nghiên cứu.

V. ĐỀ CƯƠNG DỰ KIẾN

Ngoài phần mở đầu và kết luận, phần nội dung của luận án có 5 chương:

Chương 1: Cơ sở lí thuyết liên quan đến đề tài

1.1. Về ngôn ngữ trẻ em

1.1.1. Khái niệm ngôn ngữ trẻ em

1.1.2. Cơ sở khoa học của sự phát triển ngôn ngữ

1.1.3. Ngôn ngữ tiếp nhận và ngôn ngữ biểu đạt ở trẻ em

1.1.4. Khái niệm rối loạn phổ tự kỉ

1.2. Về các rối loạn giao tiếp

1.2.1. Khái niệm rối loạn ngôn ngữ, lời nói và giao tiếp

1.2.2. Những khuynh hướng lí thuyết liên quan đến rối loạn giao tiếp

1.2.3. Những nội dung cơ bản của lí thuyết phân tích rối loạn giao tiếp

1.2.4. Quan niệm về ngữ âm, ngữ nghĩa, ngữ pháp và ngữ dụng trong tiếng Việt

1.3. Về các bình diện phát triển ngôn ngữ của trẻ em

1.3.1. Các khái niệm liên quan đến âm vị học

1.3.2. Các khái niệm liên quan đến ngữ nghĩa

1.3.3. Các khái niệm liên quan đến ngữ pháp

1.3.4. Các khái niệm liên quan đến ngữ dụng

Tiểu kết

Chương 2: Đặc điểm phát âm của trẻ rối loạn phổ tự kỉ từ 5 – 16 tuổi

2.1. Kết quả khảo sát đặc điểm ngữ âm

2.2. Nhận xét đặc điểm ngữ âm

2.2.1. Rối loạn phát âm phụ âm đầu tiếng Việt

2.2.2. Rối loạn phát âm phần vần tiếng Việt

2.2.3. Rối loạn phát âm thanh điệu tiếng Việt

2.2.4. Rối loạn phát âm ngữ điệu tiếng Việt

2.3. Tiểu kết

Chương 3: Đặc điểm rối loạn từ vựng-ngữ nghĩa của trẻ có phổ tự kỉ từ 5 – 16 tuổi

3.1. Kết quả khảo sát đặc điểm từ vựng-ngữ nghĩa

3.2. Nhận xét đặc điểm từ vựng-ngữ nghĩa

3.2.1. Sự hạn chế vốn từ

3.2.2. Khó khăn truy xuất từ vựng

3.2.3. Rối loạn sử dụng từ

3.2.4. Nghĩa của từ không được sử dụng trong việc lưu trữ từ vựng trong trí não

3.3. Tiểu kết

Chương 4: Đặc điểm ngữ pháp của trẻ rối loạn phổ tự kỉ từ 5 – 16 tuổi

4.1. Kết quả khảo sát đặc điểm ngữ pháp

4.2. Nhận xét đặc điểm ngữ pháp

4.2.1.Rối loạn sử dụng từ ghép (vốn từ ghép, mô hình, cách sử dụng từ ghép)

4.2.2 Rối loạn sử dụng từ láy (vốn từ láy, kiểu cấu tạo, cách sử dụng)

4.2.3. Rối loạn cấu trúc nhóm danh từ (biểu hiện các ý nghĩa: toàn thể, lượng, số , loại , xác định tính chất).

4.2.4. Rối loạn cấu trúc nhóm động từ (biểu thị ý nghĩa hướng hành động, thời gian, thể, kết thúc, đối tượng, phát phó 'dative' (đối tượng được hướng đến), vị trí, không gian ...)

4.2.5. Rối loạn cấu trúc nhóm tính từ (ý nghĩa so sánh, mức độ ...)

4.2.6. Rối loạn cấu trúc câu (trật tự các thành phần câu, câu đơn giản, câu phức)

4.2.6. Rối loạn câu theo mục đích phát ngôn (hiểu và biểu đạt các câu tường thuật, câu hỏi, câu mệnh lệnh)

4.3. Tiểu kết

Chương 5: Đặc điểm ngữ dụng và giao tiếp của trẻ rối loạn phổ tự kỉ từ 5 – 16 tuổi

5.1. Kết quả khảo sát đặc điểm ngữ dụng và giao tiếp

5.2. Nhận xét đặc điểm ngữ dụng và giao tiếp

5.2.1. Rối loạn hiểu và biểu hiện các tình thái (thái độ của người nói).

5.2.2. Rối loạn liên quan đến khởi phát và duy trì cuộc thoại

5.2.3. Rối loạn liên quan đến chú ý chung và ngôn ngữ cử chỉ

5.2.4. Rối loạn liên quan đến phân biệt vai hội thoại

5.2.5. Rối loạn liên quan đến việc hiểu cuộc hội thoại

5.2.6. Rối loạn sử dụng các phương tiện phi ngôn từ trong giao tiếp (cử chỉ, nét mặt, ánh mắt)

5.3. Tiểu kết

VI. DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

Tiếng Việt

1. Nguyễn Nữ Tâm An, (2010), Nghiên cứu ứng dụng chương trình Can thiệp hành vi cho trẻ tự kỉ của Catherine Maurice trong can thiệp cho trẻ tự kỉ tại Hà Nội,
2. Nguyễn Nữ Tâm An, (2009), Bước đầu sử dụng phương pháp TEACCH trong can thiệp cho trẻ tự kỉ tại Hà Nội, Phạm Ngọc Thanh, Cách tiếp cận trẻ tự kỉ dựa vào cộng đồng tại bệnh viện Nhi đồng 1.
3. Hoàng Anh (chủ biên), Đỗ Thị Châu, Nguyễn Thạc (2007), Hoạt động giao tiếp nhân các, Nxb Đại học sư phạm.
4. Nguyễn Thị Kim Anh và cộng sự (2018), Xây dựng chương trình dạy kỹ năng xã hội cho trẻ mầm non có rối loạn phổ tự kỷ tại thành phố Hồ Chí Minh, Chương trình khoa học công nghệ cấp thành phố, Trường Cao đẳng Sư phạm Trung ương TPHCM.
5. Trần Văn Công, Nguyễn Thị Hoàng Yến (2017), Tỉ lệ trẻ rối loạn phổ tự kỷ: Những con số thống kê. Tạp chí Khoa học Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, Khoa học Giáo dục, ISSN 2354-1075, số 62, 9AB, trang 322-330. DOI: 10.18173/2354-1075.2017-0112.
6. Trần Văn Công, Nguyễn Nữ Tâm An (2017), "Các lí thuyết tâm lý giải thích rối loạn phổ tự kỉ và hướng vận dụng trong can thiệp", *Tạp chí Khoa học*, Trường ĐH Sư phạm Hà Nội, 62 (9AB), tr. 103 - 112.
7. Trần Văn Công, Ngô Xuân Điệp (2017), Hiệu quả của chương trình can thiệp trẻ tự kỷ dựa trên sự kết hợp giữa gia đình và cơ sở can thiệp, Tạp chí Khoa học & Công nghệ Việt Nam, tr 48-54, tập 17 số 6. ISSN: 1859-4794.
8. Ngô Xuân Điệp (2009), Nghiên cứu nhận thức của trẻ tự kỉ tại thành phố Hồ Chí Minh, Luận án tiến sĩ tâm lí học.
9. Nguyễn Thị Hương Giang, Trần Thị Thu Hà (2008), Nghiên cứu xu thế mắc bệnh và một số đặc điểm dịch tễ học của trẻ tự kỉ điều trị tại bệnh viện Nhi Trung ương, Tạp chí y học thực hành.
10. Nguyễn Hương Giang - Trần Thị Thu Hà, Nghiên cứu xu thế mắc và một số đặc điểm dịch tễ học của trẻ Tự kỉ điều trị tại bệnh viện nhi trung ương, Tạp chí y học thực hành, 2008.
11. Nguyễn Thiện Giáp, (2020), Ngôn ngữ học lí thuyết, Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội.
12. Trần Thị Thu Hà – Nguyễn Hương Giang, 2010, Nghiên cứu sàng lọc phát hiện sớm Tự kỉ bằng M - CHAT – 23 ở trẻ em 18 – 24 tháng tuổi.
13. Phạm Minh Hạc – Trần Trọng Thủy (1998), Tâm lý học tập 1, Nxb Giáo dục.
14. Vũ Thị Bích Hạnh (2007), Tự kỉ - phát hiện sớm và can thiệp sớm, Nxb Y học.
15. Trần Thị Thu Hà - Nguyễn Hương Giang, 2003, Bước đầu tìm hiểu một số yếu tố nguy cơ, lâm sàng bệnh Tự kỉ ở Việt Nam, Tạp chí y học thực hành.

16. Ngô Công Hoàn (2011), Giao tiếp và ứng xử của cô giáo với trẻ em, Nxb Đại học quốc gia Hà Nội.
17. Thành Ngọc Minh, Nguyễn Mai Hương, Nguyễn Thị Hồng Thúy (2016), Công tác khám, đánh giá trẻ mắc rối loạn phổ tự kỉ tại khoa tâm thần – Bệnh viện Nhi trung ương giai đoạn 2011 – 2015, Tạp chí Khoa học Giáo dục số đặc biệt tháng 11/2016, trang 84 - 87.
18. Lê Ánh Nguyệt, Dương Thị Hoài, Phạm Thị Huế, Bùi Thị Kim Xuân, Trần Văn Công (2015), Nghiên cứu về mô hình giáo dục hòa nhập cho trẻ rối loạn phát triển trong trường mầm non. Tạp chí Khoa học Đại học Sư phạm Hà Nội, Volume 60, Number 6BC, 2015. ISSN 0868-3719. Trang 64-74.
19. Phạm Minh Mục, 2011, Chăm sóc và giáo dục trẻ tự kỷ, Tạp chí Khoa học giáo dục số tháng 9/2011.
20. Phạm Minh Mục, 2013, Tự kỷ và giáo dục trẻ tự kỷ, Tạp chí Giáo dục, số tháng 6/2013.
21. Phạm Minh Mục, 2017, Đảm bảo chất lượng giáo dục trẻ rối loạn phát triển, Kỷ yếu Hội thảo quốc tế lần thứ nhất về Giáo dục trẻ rối loạn phát triển (tháng 10/2017).
22. Nguyễn Quang Uẩn (chủ biên), Trần Hữu Luyến, Trần Quốc Thành (2000), Tâm lý học đại cương, Nxb Đại học quốc gia, Hà Nội.
23. Đỗ Thị Thảo - Trần Thị Thiệp, (2010), Can thiệp sớm cho trẻ khuyết tật phát triển và tự kỉ, Dự án TRIG,
24. Đỗ Thị Thảo, (2010) Áp dụng phương pháp TEACCH trong can thiệp cho trẻ tự kỉ.
25. Đào Thị Bích Thủy - Hồ Thị Nết (2013), Ứng dụng bảng kiểm phát triển trong CTS trẻ tự kỉ", Tạp chí giáo dục - Số đặc biệt
26. Đào Thu Thủy (2008), Xây dựng bài tập phát triển giao tiếp tổng thể cho trẻ Tự kỷ tuổi mầm non, Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Viện, Viện khoa học giáo dục Việt Nam.
27. WHO, UNESCO, ILO, IDDC, 2010, "Hướng dẫn phục hồi chức năng dựa vào cộng đồng", Biên dịch và chỉnh lí: Phạm Dũng.
28. Trung tâm nghiên cứu giáo dục và chăm sóc trẻ em (2011), Những điều cần biết trong chẩn đoán đánh giá về hồi chứng tự kỉ, Nxb Đại học sư phạm.
29. Nguyễn Thị Xuyên và cộng sự, 2008, "Tài liệu số 15: Phục hồi chức năng trẻ tự kỉ" NXB Y học Hà Nội, sản phẩm của chương trình hợp tác Tăng cường năng lực PCN dựa vào cộng đồng giữa bộ Y tế Việt Nam và Ủy ban Y tế Hà Lan Việt Nam;
30. Nguyễn Thị Xuyên và cộng sự, 2008, "Hướng dẫn thực hiện Phục hồi chức năng dựa vào cộng đồng" NXB Y học Hà Nội, sản phẩm của chương trình hợp tác Tăng cường năng lực PCN dựa vào cộng đồng giữa bộ Y tế Việt Nam và Ủy ban Y tế Hà Lan Việt Nam;
31. Nguyễn Thị Hoàng Yến (2012), Giáo dục đặc biệt và những thuật ngữ cơ bản, Nxb Đại học Sư Phạm.

32. Nguyễn Thị Hoàng Yến (2013), Tự kỉ - Những vấn đề lý luận và thực tiễn, Nxb Đại học Sư phạm.
33. Nguyễn Thị Hoàng Yến và cộng sự (2014), Nghiên cứu biện pháp can thiệp sớm và giáo dục hòa nhập cho trẻ tự kỷ ở nước ta hiện nay và trong giai đoạn 2011 – 2020, Đề tài độc lập cấp nhà nước, Hà Nội.
34. Nguyễn Thị Hoàng Yến, 2007, Một số công cụ chẩn đoán đánh giá và ứng dụng trong Giáo dục đặc biệt cho trẻ khuyết tật.
35. Nguyễn Thị Hoàng Yến, "Phát triển chương trình giáo dục trị liệu cho trẻ khuyết tật phát triển Đông Nam Á", dự án nghiên cứu quốc tế giữa Việt Nam - Nhật Bản – Trung Quốc. 2008 – 2011.
36. Nguyễn Thị Hoàng Yến - Đào Thị Bích Thủy (2013), Bảng kiểm phát triển cho trẻ em Việt Nam, Tạp chí giáo dục - Số đặc biệt.
37. Trần Thị Minh Thành (2013), "Thực trạng đánh giá phát triển cho trẻ rối loạn tự kỉ và giải pháp", Tạp chí Giáo dục - Số đặc biệt.
38. Quốc Hội Nước CHXHCN Việt Nam, (2019), *Luật Giáo dục*.
39. Quốc Hội Nước CHXHCN Việt Nam, (2016), *Luật Trẻ em*.

Tiếng Anh

40. American Psychiatric Association (2013), Desk Reference to the Diagnostic Criteria from DSM – 5, American Psychiatric Publishing, Wasington DC.
41. Richard D. Boyd, Michael J. Corley, Richard D. Boyd (2011). "Outcome Survey of Early Intensive Behavioral Intervention for Young Children with Autism in a Community Setting", SAGE JOURNALS, VOL5, ISSUE 1, 2001
42. Christina M. Corsello, Early intervention in Autism;
43. Cong Van Tran & colleague (2015), Early identification and intervention services for children with autism in Vietnam, Health psychology report volume 3(3),
44. Iliana Magiati, Tony Charman, and Patricia Howlin (2007). "A two-year prospective follow-up study of community-based early intensive behavioural intervention and specialist nursery provision for children with autism spectrum disorders" Institute of Psychiatry, King's College London, UK; UCL Institute of Child Health, London, UK, Journal of Child Psychology and Psychiatry 48:8 (2007), tr. 803–812
45. Diana Robins, Research Programs in early detection and intervention, Drexel Autism Institute
46. Centers for Disease Control and Prevention (2007). Prevalence of the Autism Spectrum Disorders in Multiple Areas of the United States, Surveillance Years 2000 and 2002 - A Report from the Autism and Developmental Disabilities Monitoring, USA.

47. Centers for Disease Control and Prevention (2007). Prevalence of the Autism Spectrum Disorders in Multiple Areas of the United States, Surveillance Years 2000 and 2002 - A Report from the Autism and Developmental Disabilities Monitoring, USA.
48. Lovaas OI. (1987), Behavioral Treatment and Normal Educational and Intellectual Functioning in Young Autistic Children, Journal of Consulting and Clinical Psychology, N0 55, pp3-9.
49. Lovaas OI. (1987), Behavioral Treatment and Normal Educational and Intellectual Functioning in Young Autistic Children, Journal of Consulting and Clinical Psychology, N0 55, pp3-9.
50. Travis Thompson (2013), Autism Research and Services for Young Children: History, Progress and Challenge, Blackwell Publishing Ltd;
51. Luiselli Cannon, Ellis & Sisson, (2000), Home – based behavioral interventions for young children with autism/pervasive developmental disorder: preliminary evaluation of outcome in relation to child age and intensity of service delivery;
52. McEachin, Smith & Lovaas, 1999, Long – term outcome for children with autism who received early intensive behavioral treatment;
53. McGee, Morrier & Daly, (1999) An incidental teaching approach to early intervention for toddlers with autism,
54. Ozonoff & Cathcart (1998), Effectiveness of a home program intervention for young children with autism,
55. Smith, Groen & Wynn, (2000) Randomized trial of intensive early intervention for children with pervasive developmental disorder,
56. Joshua K. Harrower Glendunlap, Inluding Children With Autism in General Education Classrooms: A Review of Effective Strategies,
57. Rubina Lal, Effect of inclusive education on language and social development of children with autism,
58. Shane L. Lyncha; Angela N. Irvinea, Inclusive education and best practice for children with autism spectrum disorder: an integrated approach,
59. Richard L. Simpson, Successful Inclusion for Students with Autism: Creating a Complete, Effective ASD Inclusion Program,
60. Hong, E. R., Ganz, J. B., Neely, L., Boles, M., Gerow, S., & Davis, J. L. (2016). A Meta-Analytic Review of Family-Implemented Social and Communication Interventions for Individuals with Developmental Disabilities. Review Journal of Autism and Developmental Disorders, 3(2), 125-136.
61. Gabovitch, E. M., & Curtin, C. (2009). Family-centered care for children with autism spectrum disorders: A review. Marriage & Family Review, 45(5), 469-498.

62. Karst, J. S., & Van Hecke, A. V. (2012). Parent and family impact of autism spectrum disorders: A review and proposed model for intervention evaluation. Clinical child and family psychology review, 15(3), 247-277.
63. Prelock, P. A., & Hutchins, T. L. (2008). The Role of Family Centered Care in Research: Supporting the Social Communication of Children With Autism Spectrum Disorder. Topics in Language Disorders, 28(4), 323-339.
64. Tarbox, J., Persicke, A., & Kenzer, A. (2013). Home-Based Services. In Handbook of Crisis Intervention and Developmental Disabilities (pp. 331-349). Springer New York.
65. Tonge, B. J., Bull, K., Brereton, A., & Wilson, R. (2014). A review of evidence- based early intervention for behavioural problems in children with autism spectrum disorder: the core components of effective programs, child-focused interventions and comprehensive treatment models. Current opinion in psychiatry, 27(2), 158-165.
66. Vivian, L., Hutchins, T. L., & Prelock, P. A. (2012). A Family-Centered Approach for Training Parents to Use Comic Strip Conversations With Their Child With Autism. Contemporary Issues in Communication Science & Disorders, 39.
67. L.S. Vygotsky (1978), Mind in Society, Cambridge, MA: Harvard University Press.
68. Reichow, B., & Volkmar, F. R. (2010). Social skills interventions for individuals with autism: Evaluation for evidence-based practices within a best evidence synthesis framework. Journal of autism and developmental disorders, 40(2), 149-166.
69. Wong, C., Odom, S. L., Hume, K. A., Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, S., ... & Schultz, T. R. (2015). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism spectrum disorder: A comprehensive review. Journal of Autism and Developmental Disorders, 45(7), 1951-1966.
70. Rogers, S. J., & Vismara, L. A. (2008). Evidence-based comprehensive treatments for early autism. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 37(1), 8-38.
71. Case-Smith, J., & Arbesman, M. (2008). Evidence-based review of interventions for autism used in or of relevance to occupational therapy. American Journal of Occupational Therapy, 62(4), 416-429.
72. Howlin, P., Gordon, R. K., Pasco, G., Wade, A., & Charman, T. (2007). The effectiveness of Picture Exchange Communication System (PECS) training for teachers of children with autism: a pragmatic, group randomised controlled trial. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48(5), 473-481.
73. Wang, P., & Spillane, A. (2009). Evidence-based social skills interventions for children with autism: A meta-analysis. Education and Training in Developmental Disabilities, 318-342.
74. Flippin, M., Reszka, S., & Watson, L. R. (2010). Effectiveness of the Picture Exchange Communication System (PECS) on communication and speech for children with

autism spectrum disorders: A meta-analysis. American Journal of Speech-Language Pathology, 19(2), 178-195.
75. Mesibov, G. B., Shea, V., & Schopler, E. (2005). The TEACCH approach to autism spectrum disorders. Springer Science & Business Media.
76. Callahan, K., Shukla-Mehta, S., Magee, S., & Wie, M. (2010). ABA versus TEACCH: the case for defining and validating comprehensive treatment models in autism. Journal of autism and developmental disorders, 40(1), 74-88.
77. Virues-Ortega, J., Julio, F. M., & Pastor-Barriuso, R. (2013). The TEACCH program for children and adults with autism: A meta-analysis of intervention studies. Clinical psychology review, 33(8), 940-953.
78. Trivette, C. M., Dunst, C. J., & Hamby, D. W. (2010). Influences of family- systems intervention practices on parent-child interactions and child development. Topics in Early Childhood Special Education, 30(1), 3-19.
79. Wilkinson, L. A. (2016). A Best Practice Guide to Assessment and Intervention for Autism Spectrum Disorder in Schools. Jessica Kingsley Publishers.